

DET DIGITALA FOLKBIBLIOTEKET

– vision och verklighet

Helene Johanson Otterström

Examensarbete (20 poäng) för magisterexamen i Biblioteks- och informationsvetenskap
vid Lunds universitet.

Handledare: Göran Gellerstam

BIVILs skriftserie 2003:17

ISSN 1401:2375

Title

The Digital Public Library – Vision and Reality

Abstract

Today, “the digital library” is the common way of describing a managed collection of information, with associated services, stored in digital formats and accessible over a network. Digital libraries have mainly been developed at research libraries, but during the last few years public libraries have started to offer similar services.

The aim of this Master’s thesis is to study how the Swedish public libraries plan to develop their digital libraries according to their mission statements, and in what way they have implemented them at their web sites. 21 public libraries, the largest in each Swedish county, were investigated.

The library mission statements are investigated to find out in what terms the digital libraries described and to what extent. The library websites are examined with respect to what kind of digital services are offered, to what extent they supplement or replace the physical library, and if there are new digital services not found in the physical library.

In most mission statements the digital library is referred to in sweeping terms like ”IT activities” and ”new media”. However, a few of the libraries clearly regard the digital library as an important part of the future operations, speaking of it in well defined and extensive terms.

The public library websites are relatively homogeneous when it comes to services supplementing physical library activities, like Web access to the library catalogue and links to other library catalogues. Regarding services that substitute those of the physical library, the range of variation is larger. We have also found examples of new digital services such as listening to music through the home computer.

In the future we can expect to see a continued joint development of services since the digital area is well suited for collaboration between libraries. It is also possible that the public libraries will venture into pure digitization projects to a higher degree than today.

Keywords

Måldokument, folkbibliotek, det digitala biblioteket, det virtuella biblioteket, det elektroniska biblioteket, det digitala folkbiblioteket.

Mission Statement, Public Library, Digital Library, Virtual Library, Electronic Library, Digital Public Library

Tack

Jag vill framföra mitt tack till alla i Biblioteks-Sverige som har skickat mig värdefull information i form av måldokument samt svarat på mina frågor.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte	7
1.3 Huvudfrågeställning och delfrågor	7
1.4 Metod och material	8
1.5 Urval och avgränsningar	10
1.5.1 Biblioteken	10
1.5.2 Måldokument	11
1.5.3 Webbplatserna	11
1.5.4 Övriga avgränsningar och förtydliganden	12
1.6 Definitioner och begrepp	12
1.7 Uppsatsens disposition	13
2 FOLKBIBLIOTEKETS UPPGIFTER.....	14
3 DET DIGITALA BIBLIOTEKET.....	17
3.1 Bibliotekens datorisering.....	17
3.2 Vad är ett digitalt bibliotek? Begrepp och innebörd	18
3.3 Digitala bibliotek som forsknings- och utvecklingsfält	22
3.4 Digitala folkbibliotek – några internationella exempel.....	25
4 DET DIGITALA BIBLIOTEKET I MÅLDOKUMENTEN – ”VISIONEN”	28
4.1 Måldokument på folkbibliotek	28
4.2 Bibliotek med biblioteksplaner	30
4.3 Bibliotek med andra typer av måldokument.....	33
5 BIBLIOTEKENS WEBBPLATSER – ”VERKLIGHETEN”	40
5.1 Digitala tjänster	40
5.2 Digitala tjänster som kompletterar det fysiska biblioteket	41
5.3 Digitala tjänster som ersätter det fysiska biblioteket	45
5.4 Digitala tjänster utan motsvarighet i det fysiska biblioteket	49
6 ANALYS	51
6.1 Det digitala biblioteket i folkbibliotekens måldokument	51
6.2 Det digitala biblioteket på folkbibliotekens webbplatser	54
6.3 Det digitala folkbiblioteket - hybridbiblioteket	56
7 SAMMANFATTANDE DISKUSSION – VISION OCH VERKLIGHET	59
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	64

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund

Böcker och bibliotekarier finns inte bara i verkligheten – de finns på Internet också...

(Örebro Stadsbibliotek, <http://www.orebro.se/sokguiden>)

Under 1990-talet har biblioteksväsendet genomgått den kanske största förändringsprocessen i dess historia. Samtidigt som en rad insatser gjorts på utbildningsområdet, vilket fått stora konsekvenser för biblioteken, har den nya tekniken radikalt förändrat förutsättningarna för bibliotekens sätt att arbeta. Vid sidan av, och mitt i bland, folkbibliotek, skolbibliotek, forskningsbibliotek, företagsbibliotek etc., har det digitala biblioteket vuxit fram. Till en början kom det mest att förknippas med forskningsbiblioteken, och de tjänster som erbjöds var främst inriktade på forskningsverksamhet: tillgång till kataloger, databaser, etc. Forskningen kring digitala bibliotek har följaktligen till stor del kommit att fokusera på forskningsbiblioteken. Under de senaste åren har dock även folkbibliotekens digitala bibliotek, i form av dess webbplatser, utvecklats. Idag har de flesta folkbibliotek egna webbplatser, där den vanligaste nättjänsten är tillgång till bibliotekets katalog och möjlighet att låna om och reservera böcker. Utbildningsexplosionen i form av bland annat Kunskapslyftet, Lärcentra och alla nya högskoleutbildningar på orter där det till en början inte fanns högskolebibliotek, har ökat trycket på folkbiblioteken, och detta har också fått effekter på folkbibliotekens webbplatser. Det börjar till exempel bli allt vanligare att även folkbibliotek via låntagarinloggning erbjuder sina användare tillgång till vissa databaser, det vill säga andra databaser än de rena bibliotekskatalogerna. Vissa forskare hävdar att användare dessutom snart skall kunna utföra sådan informationssökning från flygplan, tåg, bilar och stränder via mobil teknologi (Borgman, 2001, s. 66).

Ett digitalt bibliotek kan vara en komplett samling material som helt och hållet digitaliserats, organiserats och gjorts tillgänglig. Men kan ett digitalt bibliotek också vara enbart en elektrisk annonsplacering, som innehåller uppgifter om det fysiska bibliotekets adress, telefonnummer och öppettider? Ett exempel på vad som kan ingå i ett digitalt bibliotek finner vi i en nytryckt broschyr från Lunds stadsbibliotek, där man presenterar sina digitala tjänster. Dessa inkluderar sökning i katalogen, barn & unga, e-böcker, tidningar och tidskrifter, länkar, musikfiler, information om Lund, fråga biblioteket nationellt och lokalt, databaser samt vad som händer på biblioteken (Folkbiblioteken Lund. Digitala biblioteket, 2004).

Gobinda och Sudatta Chowdhury vid University of Strathclyde, Glasgow, pekar på ett flertal fördelar med digitala bibliotek, jämfört med fysiska bibliotek.

- Informationen kommer till användaren, istället för att användaren går till biblioteket för att söka information.
- Tillgången till information och informationsåtervinning underlättas genom förbättrade sökmöjligheter.
- Större möjligheter ges till informationsspridning bland användarna, exempelvis för företag och forskargrupper.
- Tiden förkortas mellan skapandet av informationen och den tidpunkt den når användaren.
- Möjligheten att använda informationen ökar genom att tidsmässiga, rumsliga, språkliga och kulturella barriärer elimineras.
- Samarbetet mellan det digitala bibliotekets användare, t.ex. i forskningsvärlden, förbättras.
- Digitala bibliotek minskar ”den digitala klyftan”, d.v.s. klyftan som finns mellan folk och nationer i fråga om infrastruktur och resurser (Chowdhury & Chowdhury, 2003, s. 9-12).

I en rapport från NORDINFO tas ytterligare punkter upp om varför nordiska digitala bibliotek är viktiga. Nordiska digitala bibliotek har förutsättningarna att bevara och tillgängliggöra det unikt nordiska kulturarvet, framför allt det nordiska litteraturarvet. Ett annat närliggande område handlar om att bevara det nordiska Internet-materialet. Vidare kan digitala bibliotek spela en viktig roll i fråga om utbildning på alla nivåer, digital publicering, i den samhälleliga informationsförsörjningen och därmed också vara ett led i den demokratiska processen, samt tillförsäkra en tillförlitlig medicinsk informationsförsörjning (Fjällbrant, 2003, s. 42).

De flesta punkterna ovan handlar om användbarheten av det digitala biblioteket i företags- och forskningssammanhang, och i centrum står informationsåtervinning och informationsspridning. Det återspeglar till stor del forskning som gjorts om digitala bibliotek, vilket inte är förvånande eftersom digitala bibliotek framför allt utvecklats inom forskningsbiblioteken. I takt med att forskningsbiblioteken och folkbiblioteken närmar sig varandra ifråga om verksamhetsområden, kan man anta att det digitala biblioteket också håller på att utveckla sig inom folkbiblioteksmiljön. Här har man, förutom ansvar för allmänhetens tillgång till information, en betydligt bredare verksamhet än så. Förutom att folkbiblioteken också har ett ansvar för att förmedla information, skall de också erbjuda kultur och underhållning, samt tillhandahålla fysiska mötesplatser för människor. Frågan är om detta uppdrag är något som visar sig även i den digitala folkbiblioteksvärlden?

I ett nyligen utkommet betänkande, *KB – ett nav i kunskapssamhället* (SOU 2003:129) påpekas att det stöd som forskningsbiblioteken har från Kungliga Biblioteket på utbildningsområdet saknar motsvarighet inom folkbiblioteksvärlden, trots att folkbibliotekens insatser inom utbildningsområdet har ökat under senare år. Samma utredning föreslår att KB får ett samlat ansvar för utbildningstjänsterna vid samtliga bibliotek, alltså även vid folkbiblioteken. Ett samlat ansvar skulle förenkla sökandet efter relevant information och mycket dubbelarbete skulle kunna undvikas.

I många andra sammanhang har vi sett exempel på hur teknologin föregår beslutsfattarnas intentioner, snarare än förverkligar dem. Skulle de politiska intentionerna inte förverkligas behöver detta inte enbart bero på den långt framskridna teknologin; intentionerna kan i sig ha varit alltför otydliga eller svårgripbara för att implementera.

Det regelverk som de svenska folkbiblioteken ytterst har att rätta sig efter är bibliotekslagen. Vad gäller de nya medierna fastslås i 2 § att ”folkbiblioteken skall verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare” (Bibliotekslagen 1996:1596). Hur respektive bibliotek väljer att förverkliga detta kan man utläsa i de måldokument som bör finnas utarbetat vid varje bibliotek.

Biblioteksforskaren Staffan Parnell ställde sig 1991, i en diskussion om bibliotekens framtid, frågan huruvida det finns en diskrepans mellan de politiska mål som faktiskt finns och bibliotekariernas praktik. Om så är fallet menar han att det är angeläget att försöka föra politikernas och tjänstemännens mål, visioner och prioriteringar inom området närmare varandra (Parnell, 1991, s.180). Med tanke på hur mycket som hänt inom biblioteksområdet sedan dess, kan den diskrepans som åsyftas tänkas ha vuxit sig ännu större i och med införandet av den nya tekniken.

1.2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att studera hur de svenska folkbiblioteken i sina måldokument säger sig vilja utveckla sitt digitala bibliotek, och hur man hittills faktiskt har gjort det på sina webbplatser, bland annat med avseende på den bredare verksamhet som folkbiblioteken traditionellt har erbjudit.

1.3 Huvudfrågeställning och delfrågor

Hur framträder det svenska digitala folkbiblioteket dels i bibliotekens måldokument och dels på deras webbplatser i nådens år 2004?

1. I vilken omfattning samt hur beskrivs det digitala biblioteket i folkbibliotekens måldokument?
2. I vilken utsträckning erbjuder det digitala folkbiblioteket traditionella folkbibliotekstjänster som underlättar ett besök vid det fysiska biblioteket (*kompletterat* det fysiska biblioteket)?
3. I vilken utsträckning erbjuder det digitala folkbiblioteket traditionella folkbibliotekstjänster som innebär att man inte behöver uppsöka det fysiska biblioteket (*ersätter* det fysiska biblioteket)?
4. I vilken utsträckning erbjuder det digitala folkbiblioteket *nya* tjänster som inte har någon motsvarighet på det fysiska biblioteket?
5. Hur kommer det svenska folkbibliotekets uppdrag fram i det digitala biblioteket?

1.4 Metod och material

Då frågeställningen handlar om hur det svenska digitala folkbiblioteket ser ut år 2004, blir en första uppgift att ta reda på vad som menas med ett digitalt bibliotek i allmänhet och ett digitalt folkbibliotek i synnerhet. Detta kommer att ske genom en studie av böcker och artiklar av några av de mera namnkunniga forskarna på området, såsom Christine Borgman och de inledningsvis nämnda Chowdhury & Chowdhury. Även några av de senaste årens för ämnet aktuella magisteruppsatserna kommer att beröras.

Den yttre ramen för folkbibliotekens verksamhet slås fast i bibliotekslagen. Utöver denna har många bibliotek olika typer av dokument, antingen fastställda i kommunfullmäktige eller enbart lokala arbetsplaner, som riktlinje för sin verksamhet. Genom att studera dessa, bör man kunna få en uppfattning om hur man på de enskilda biblioteken ser på sin egen verksamhet. Även för traditionell biblioteksverksamhet är det viktigt att ha en plan för sin verksamhet. För en så ny verksamhet som ett biblioteks digitala tjänster bör det vara ännu viktigare, för att klargöra vad man vill med dessa.

För att få en uppfattning om hur folkbibliotekens politiker och tjänstemän ställer sig till det digitala biblioteket, kommer jag att gå igenom måldokument, i den mån sådana finns eller finns tillgängliga, för de bibliotek som ingår i studien. Eftersom det ännu inte är lagstadgat att det vid varje bibliotek skall finnas biblioteksplaner, har jag använt mig av en rad olika dokument. Gemensamt är att jag har fått mig dem tillsända av respektive bibliotek efter i första hand kontakt via e-post med bibliotekschefen, där jag förklarade uppsatsens syfte. I de fall svar uteblev (6 stycken), valde jag att ställa samma fråga till webbtjänsten ”Fråga en bibliotekarie”, en lokal tjänst på flera bibliotek. Detta ledde till ytterligare 2 svar. Slutligen kontaktade jag den förvaltning som biblioteket lyder under, vilket innebar ytterligare något svar. I några fall har jag, där jag funnit sådana, dessutom även tittat på målformuleringar och visioner som man har valt att lägga ut på sin webbplats.

Några bibliotek har av olika anledningar inte haft möjligheter att skicka mig sina måldokument. I ett par av fallen handlar det om bibliotek som samtidigt med denna uppsats författande hållit på att utarbeta nya dokument, men som ännu inte blivit klara. Totalt saknas måldokument helt från fyra bibliotek i den här undersökningen, nämligen från Göteborg, Karlskrona, Luleå och Örebro.

Förutom måldokument har jag studerat webbplatserna för biblioteken som ingår i undersökningen. Eftersom webbplatser och digitala bibliotek i hög grad är ett snabbt föränderligt fenomen, bör det påpekas att de slutsatser som man kan dra av den här genomgången handlar om hur läget såg ut under våren 2004.

Man kan tala om fyra nivåer på ett biblioteks webbplats. Beroende på hur man definierar digitalt bibliotek, kan flera av dem sägas utgöra ett fullödigt digitalt bibliotek.

1. En ”anslagstavla” där man enbart använder webbplatsen till att annonsera bibliotekets adress och öppettider, det vill säga en annonspelare för att locka folk till det fysiska biblioteket.
2. Digitala tjänster som kompletterar det fysiska biblioteket. Det handlar om tjänster som man kan utföra hemifrån, men som genom sin karaktär ändå hänger samman med ett besök i ett fysiskt bibliotek, till exempel sökning i den egna

eller något annat biblioteks katalog eller att boka en dator för senare besök i biblioteket.

3. Digitala tjänster som ersätter det fysiska biblioteket. Dessa innebär att man kan utnyttja tjänsterna helt oberoende av det fysiska biblioteket. Hit hör till exempel länksamlingar eller databaser med fulltextmaterial som man kan nå hemifrån.
4. Digitala tjänster utan motsvarighet i det fysiska biblioteket, det vill säga digitala tjänster som genom sin karaktär, användningssätt eller distributionssätt innebär något helt nytt i jämförelse med det fysiska biblioteket.

Den första nivån har de flesta folkbibliotek idag nått upp till, varför den är ointressant för uppsatsen. Däremot kommer jag att använda mig av punkt 2-4 när jag karakteriserar de digitala tjänsterna. Indelningen skall dock betraktas som grov, och vissa typer av tjänster kan mycket väl höra hemma under mer än en punkt. Om man exempelvis använder bibliotekets katalog enbart till att söka efter e-böcker, så bör ju en sådan tjänst snarast hamna under punkt 3 och inte som nedan under punkt 2.

Eftersom de digitala bibliotek som studeras här inte är några självständiga enheter, utan delar av vad som traditionellt betraktats som etablerad, fysisk folkbiblioteksverksamhet, kommer jag inledande att redogöra för några olika synsätt på vad som är folkbibliotekens uppgifter.

En stor del av forskningen kring digitala bibliotek är amerikansk. Det innebär att det inte alltid är omedelbart applicerbart på svenska förhållanden, vilket man bör ha i åtanke när man studerar till exempel svenska folkbiblioteks webbplatser. På motsvarande sätt handlar som tidigare nämnts större delen av den teoretiska litteraturen om forskningsbibliotek, varför vi får göra vårt bästa för att översätta det till folkbiblioteksförhållanden.

Måldokumenterna är sådana som varit aktuella under våren 2004. Webbplatserna har studerats under ett par veckor i april 2004.

Jag har i såväl återgivandet av olika forskare syn på digitala bibliotek som i genomgången av måldokumenterna i relativt stor omfattning valt att återge den exakta formuleringen. Det har känts angeläget att i båda dessa fall redovisa så exakt som möjligt hur man uttrycker sig, även om det kommer att innebära en större mängd citat än vad som annars är brukligt.

I resultatredovisningen har jag valt att återge måldokument respektive webbplatser på olika sätt. Måldokumenterna refereras biblioteksvis, medan webbplatserna studeras utifrån typ av tjänst – detta för att lättare kunna ge svar på uppsatsens frågeställningar.

1.5 Urval och avgränsningar

1.5.1 Biblioteken

Följande 21 folkbibliotek ingår i undersökningen: Eskilstuna, Falun, Gotland, Gävle, Göteborg, Halmstad, Härnösand, Jönköping, Kalmar, Karlskrona, Karlstad, Linköping, Luleå, Malmö, Stockholm, Umeå, Uppsala, Västerås, Växjö, Örebro och Östersund.

Av dessa 21 städer återfinns 14 på listan över landets 21 största städer. 19 av biblioteken finns med bland landets 31 största städer. (Det är Visby och Härnösand som inte finns med bland dessa.) (Statistisk Årsbok, 2004, s. 62). Det faktum att det är det största biblioteket i varje län som ingår, innebär alltså inte att det är de 21 största biblioteken i landet.

Biblioteken som ingår i undersökningen är i samtliga fall det största folkbiblioteket i varje län, i allmänhet det stadsbibliotek som länsbiblioteket är knutet till. (I vissa fall är länsbiblioteket uppdelat på flera enheter. I något fall är länsbiblioteket knutet till ett mindre bibliotek i länet.) På så vis får vi en tillfredsställande geografisk spridning, samtidigt som de flesta av landets stora stadsbibliotek är representerade. Genom det gjorda urvalet får vi också folkbibliotek som har en högskola med dess universitets- eller högskolebibliotek i sin närhet. Med de alltför många exempel på olika samarbetsformer, där just det digitala biblioteket spelar en stor roll, som finns på flera håll i landet, är det inte otänkbart att även detta kan bidra till att även det närliggande folkbiblioteket utvecklar sina digitala tjänster i högre grad än motsvarande folkbibliotek som inte har denna närhet.

I och med att vi väljer att titta på ett folkbibliotek per län, innebär detta att vissa stora bibliotek faller utanför undersökningen. Så sker till exempel i Skåne län, som får representeras av Malmö stadsbibliotek, vilket innebär att såväl Lunds stadsbibliotek som stadsbiblioteket på högskoleorten Kristianstad hamnar utanför undersökningen.

Ett urval innebär alltid ett urval. Under resans gång har jag stött på eller fått tips om mindre bibliotek där det pågår intressanta projekt inom IT-området. Det kan handla om bibliotek som beviljats projektpengar från exempelvis Statens Kulturråd för att profilera sig på något sätt. I Varberg har man beviljats pengar för ett samarbetsprojekt med Varbergs museum, där bland annat museets bilder läggs in i en databas och blir sökbara på biblioteket (Stenström, 1998, s. 34-36). Detta exempel får representera alla de mellanstora och mindre bibliotek vid vilka det sannolikt pågår en mängd digitala projekt som hade varit intressanta att titta på, men som tyvärr hamnar utanför denna undersökning. Ingemar Larsson som för några år sedan tittade på ett hundratal bibliotekswebbplatser menar att det t o m är de små och fattiga kommunerna som är mest alerta på nätet (Larsson, 2000, s. 16). De stora initiativen måste alltså inte nödvändigtvis komma från de stora biblioteken.

Min avsikt är inte att göra en värdering av de enskilda biblioteken, utan att försöka finna de stora dragen i det som kan sägas utgöra det svenska digitala folkbiblioteket. Det innebär också att genomgången av de digitala tjänsterna inte kommer att redovisas bibliotek för bibliotek. När det förekommer ovanligare tjänster kommer det dock att anges vilket bibliotek det handlar om.

1.5.2 Måldokumenten

Ett problem med urvalet är att några av biblioteken saknar måldokument. Att välja enbart bibliotek som har någon form av måldokument skulle kunna ha varit en annan urvalsprincip. Det är dock inte orimligt att förvänta sig att de bibliotek som tillhör landets största har en utarbetad biblioteksplan, eller åtminstone ett måldokument av något slag. Jag har därför valt att behålla denna min ursprungliga urvalsprincip, trots att det har visat sig omöjligt att från några bibliotek få fram ett måldokument.

Jag har valt att inte ange politisk majoritet i fullmäktige för de olika kommunerna. Dels är det inte intressant för min frågeställning, dels är inte alla dokumenten antagna av fullmäktige utan har mer karaktären av arbetsdokument.

Ett problem för en fullständigt rättvisande bild är naturligtvis måldokumentens olika karaktär och de olika beslutsnivåer där de hör hemma. I vissa fall handlar det om politikernas visioner, i andra fall är det lokala arbetsdokument som är utformade av tjänstemännen. Vi kan alltså inte dra några slutsatser vad gäller politikernas kontra tjänstemännens uppfattningar om det digitala biblioteket. Måldokumentet får här enbart representera den uppfattning och de önskemål som *biblioteket*, politiker och tjänstemän tillsammans, har om utformandet av det digitala biblioteket. Det innebär självklart inte att det är utan betydelse vilken politisk majoritet som råder i de olika kommunerna – tvärtom skulle sannolikt flera intressanta slutsatser kunna dras med ett sådant perspektiv. Detta ingår dock inte i denna uppsats syfte.

Umeå intar en särställning, i och med projektet Bibliotek 2007, som pågår där. I samband med måldokumentet från Umeå stadsbibliotek har jag här även plockat in ett par rapporter som publicerats om det digitala biblioteket. Dessa rapporter finns tillgängliga på bibliotekets webbplats.

Måldokumentens olika karaktär och ibland knapphändiga information om när de är framtagna har gjort att jag i käll- och litteraturförteckningen har valt att placera dem i en separat förteckning.

1.5.3 Webbplatserna

En webbplats kan studeras utifrån flera olika aspekter, till exempel gränssnitt eller tjänster. Denna uppsats behandlar enbart de digitala *tjänsterna*. Det kan dessutom diskuteras vad som bör räknas som en digital tjänst. Man skulle exempelvis kunna undersöka om biblioteken erbjuder information på främmande språk eller hur biblioteken väljer att vägleda sina funktionshindrade användare genom webbplatsen. Detta vore naturligtvis intressant speciellt med tanke på att dessa grupper betraktas som prioriterade på folkbiblioteken, och därmed hänger nära samman med folkbibliotekets uppdrag. Inom ett större arbete hade det därför varit önskvärt att få med sådana aspekter.

Till skillnad från flera andra magisteruppsatser från senare år är det inte min avsikt att göra en heltäckande kartläggning av de webbplatser jag studerar. Jag är alltså inte intresserad av att undersöka i vilken utsträckning webbplatserna utgör en anslagstavla som förmedlar information om det fysiska bibliotekets öppettider etc. De webbtjänster

som jag tar upp är enbart av den karaktären att de antingen ersätter ett besök på det fysiska biblioteket, kompletterar ett besök på det fysiska biblioteket eller är helt nya i förhållande till det fysiska biblioteket.

1.5.4 Övriga avgränsningar och förtydliganden

I ett fullständigt digitalt bibliotek behöver inget material överhuvudtaget nå pappersform. Nära sammanhängande med fenomenet digitala bibliotek är sålunda frågan om publicering. Detta är dock inget som berörs i denna uppsats.

Det är heller inte min avsikt att uttala mig om de fysiska bibliotekens beskaffenhet. Om ett bibliotek har ett omfattande måldokument eller en webbplats med hög interaktivitet, så vill jag därmed inte antyda något om hur det fysiska biblioteket är utformat.

Vi har redan nämnt att projektpengar kan vara av betydelse för i vilken utsträckning ett folkbibliotek kan ha möjlighet att utveckla sitt digitala bibliotek. Detta gäller naturligtvis inte bara projektpengar utan ekonomin i sin helhet, vilket är *en* faktor för hur det enskilda biblioteket väljer att prioritera sin verksamhet. Jag har dock inte för avsikt att närmare gå in på resonemang om ekonomiska förutsättningar. Detta skulle kunna utgöra underlag för en uppsats i sig.

Uppsatsens underrubrik lyder ”vision och verklighet”. Med ”och” istället för ”eller” vill jag visa att jag inte har för avsikt att sätta måldokument och webbplatser i ett motsatsförhållande till varandra. Min förhoppning är istället att de gemensamt ska ge en bild av det svenska digitala folkbiblioteket.

Trots den stora föränderlighet som ligger i ämnet, hoppas jag ändå att detta arbete kan tjäna som en indikation för framtiden.

1.6 Definitioner och begrepp

Centrala begrepp för uppsatsen är naturligtvis *digitala bibliotek* och *digitala folkbibliotek*. Definitionerna och innebörden av dessa, liksom det närliggande begreppet *hybridbibliotek*, kommer att diskuteras närmare i kapitel 3. Som framgår nedan finns flera olika benämningar, men det uttryck som kommer att användas genomgående i denna uppsats är just ”det digitala biblioteket”.

Företrädesvis försöker jag använda mig av begreppet *det digitala folkbiblioteket*. När jag ibland talar om folkbibliotekens webbplatser, så är det avsett att uppfattas synonymt. Att jag ändå genomgående väljer det förra begreppet beror på att min personliga utgångspunkt är att man bör kunna tala om ett digitalt folkbibliotek. Det är dock värt att notera redan här att det åtminstone i svenska språket inte är något vedertaget begrepp. Om man söker på ”digitalt folkbibliotek” som frassökning på Google (juni 2004), får man endast en träff. ”Det digitala folkbiblioteket” och ”digitala folkbibliotek” ger 0 träffar. Något fler blir det om man söker på den engelska motsvarigheten. ”Digital public library” ger 275 träffar, ”digital public libraries” 239. För jämförelsens skull kan man konstatera att man om man plockar bort ”folk” och söker på ”digitalt bibliotek” får

man 8 110 träffar, ”det digitala biblioteket” 695 träffar, ”digitala bibliotek” 1 760 träffar, ”digital library” 3 300 000 och ”digital libraries” 2 610 000 träffar! (Google).

I enlighet med Svenska datatermgruppens rekommendation använder jag benämningen *webbplatser* i stället för *hemsidor*. Det senare anses vara en olycklig formulering, eftersom det dels ofta felaktigt ger antydning om att det handlar om *en* istället för *flera* sidor, vilket sällan är fallet, dels att *home page*, som hemsida är en direktöversättning av, betyder något annat än vad hemsida kommit att göra i svenskan (Svenska datatermgruppen).

Ett annat för uppsatsen centralt begrepp är *måldokument*. Den innebörd som läggs i detta begrepp förutom det som redan sagts ovan i kapitel 1.5.2 utvecklas närmare i kapitel 4.

Ett begrepp som också måste nämnas för att undvika missförstånd är *digitalisering*, d.v.s. hela den process där man överför objekt ur samlingar till digital form (KB : ett nav i kunskapssamhället, 2003, s. 179). Digitalisering är än så länge något som framför allt forskningsbiblioteken ägnat sig åt, men ibland används ordet lite vårdslöst för att beteckna något som har en digital form. Ett härmed sammanhängande begrepp är *digitalt fött material (born digital)*. Detta är material som från början skapats med hjälp av modern informations- och kommunikationsteknik, exempelvis webbsidor, e-böcker och artikeldatabaser. Digitalt fött material omfattar varken digitaliserat eller pappersbaserat material (ibid.).

1.7 Uppsatsens disposition

Efter det inledande kapitlet, där jag redogjort för syfte, frågeställningar, metod, definitioner och begrepp, följer ett kortare kapitel där folkbibliotekets uppgifter diskuteras. Därefter följer ett kapitel om digitala bibliotek bland annat med avseende på begrepp och innebörd samt som forskningsområde.

Ett kapitel ägnas åt genomgången av måldokumentet, samt ett åt genomgången av webbsidorna. Därefter följer i separat kapitel analysen (gemensamt för måldokumentet och webbsidorna) samt slutligen ett diskussions- och sammanfattande kapitel.

2 FOLKBIBLIOTEKETS UPPGIFTER

Enligt en grundläggande lärobok i bibliotekskunskap är folkbibliotekens uppgifter att tillhandahålla medier som kan användas i biblioteket eller lånas hem, ge information av olika slag, såväl rena faktauppgifter som facklitteratur i många ämnen, att erbjuda studieplatser, uppslagsverk och hjälp åt människor som studerar, vara ett kulturcentrum, en plats för utställningar, föredrag, musikprogram m.m., att ge inspiration och stimulera fantasin samt att vara en mötesplats, ett kommunens vardagsrum (Lundgren, 1996, s. 14-15).

Dagens svenska folkbiblioteksväsende har växt fram dels ur det kommunala folkbibliotekssystemet med rötter bland annat i sockenbiblioteken och dels ur folkrörelsernas eget bildningsarbete. Detta dubbla system kom att fortleva till efter andra världskriget, då ett nytt skede inleddes: folkbiblioteken fick ökade resurser, studiecirkelbiblioteken kommunaliserades och folkbiblioteken fick nya arbetsuppgifter. I ett betänkande framlagt av 1946 års folkbibliotekssakkunniga (SOU 1949:28) formulerades mål. Enligt den historiska återblick som ges i ett senare folkbiblioteksbetänkande betonade man på 1940-talet vikten av bredd och kvalitet i mediebeståndet och öppenhet inför nya medier, samverkan med organisationer och institutioner och strävan mot ökad jämlikhet i biblioteksutnyttjandet (Folkbibliotek i Sverige : betänkande, 1984, s. 31).

Det är dock från 1950-talet och framåt som dagens folkbibliotek har skapats. Folkbiblioteksutredningen 1980, som kom att resultera i betänkandet *Folkbibliotek i Sverige*, betraktar folkbiblioteken som en unik resurs i kultur- och bildningsarbetet, till gagn för alla bokläsare, för den fria tillgången till information, för utbildningen och för det lokala kulturlivet (ibid., s. 32).

I samma utredning talas om folkbibliotekens två funktioner: dess kulturuppgift respektive dess informationsuppgift. Beträffande kulturuppgiften sägs att ”Böcker skall inte sättas i motsatsförhållande till andra medier och konstnärliga uttrycksformer, men Fb 80 anser att folkbiblioteket bör prioritera boken” (ibid., s.12).

Man formulerade även en målsättning för folkbiblioteken:

Folkbiblioteket är vår viktigaste lokala kulturinstitution och det skall spela en aktiv roll som initiativtagare och samarbetspart i det lokala kulturlivet. Det skall ha ett allsidigt mediebestånd, stå öppet för alla och erbjuda sina tjänster utan kostnad för den enskilde.

Folkbiblioteket skall stimulera människor att söka kunskap och kulturupplevelser och arbeta målmedvetet för att nå ut med verksamheten till allt fler. Det skall bidra till en ökad medvetenhet och till ett engagemang i den demokratiska processen. Folkbiblioteket skall visa respekt för den

enskildes önskemål och behov men alltid främja god kvalitet vid val av medier och aktiviteter (*ibid.*, s. 38).

Året innan bibliotekslagen kom, 1995, hade en kulturutredning, *Kulturpolitikens inriktning*, lagt fram ett förslag till bibliotekslag. Där löd målsättningen

2 § Till främjande av upplysning, information – bl. a. med hjälp av informationsteknik – utbildning, intresse för läsning och litteratur samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek.

Varje kommun skall ha folkbibliotek (*Kulturpolitikens inriktning, 1995, s. 481*).

1996 kom så Bibliotekslagen (1996:1596), av vilka sex stycken av de tio paragraferna berör folkbiblioteken. Den andra paragrafen lyder

2 § Till främjande av intresse för läsning och litteratur, information, upplysning och utbildning samt kulturell verksamhet i övrigt skall alla medborgare ha tillgång till ett folkbibliotek.

Folkbiblioteken skall verka för att databaserad information görs tillgänglig för alla medborgare.

Varje kommun skall ha folkbibliotek” (*Bibliotekslagen 1996:1596*).

I åttonde paragrafen slås fast att folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade samt invandrare och andra minoriteter, och i nionde paragrafen sägs att folk- och skolbiblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt barn och ungdomar genom att erbjuda böcker i informationsteknik och andra medier anpassade till deras behov, för att främja språkutveckling och stimulera till läsning. Samverkan mellan de olika bibliotekstyperna berörs i tionde paragrafen (*ibid.*).

I en departementspromemoria av John Erik Forslund från 2003 kläs den utvidgning av folkbibliotekens uppgifter som skett under framför allt 1990-talet i ord. ”Folkbiblioteken är en för alla fritt tillgänglig resurs för utbildning, kultur och information” (Forslund, 2003, s. 7).

Spänningen mellan folkbibliotekens olika uppgifter förefaller ha gått som en röd tråd genom hela folkbibliotekens historia, och inte bara i Sverige. Enligt David Levy vid University of Washington har de amerikanska folkbiblioteken under hela sin historia brottats med ett grundläggande syftesproblem. Detta menar han har bestått i att biblioteken i den tidiga bibliotekshistorien varit mest intresserade av folkbildning och lite senare att få människor att upptäcka den seriösa litteraturen. Användarna har däremot varit mer intresserade av att läsa populärlitteratur, och när biblioteken väl insåg sitt mer ”begränsade men realistiska syfte”, nämligen att förse medelklassen med böcker och vara en kultursymbol i samhället, hade Internet redan gjort sitt intåg och folkbiblioteken stod inför helt nya utmaningar (Levy, 2000, s. 22-25). Andra forskare framhåller att denna spänning nödvändigtvis inte behöver vara av negativ art, eftersom folkbiblioteken erbjuder ett brett spektrum av tjänster och gör olika val mellan sinsemellan konkurrerande mål. De flesta användare är dessutom enligt många undersökningar nöjda med folkbibliotekens resurser och tjänster (Borgman, 2000, s. 185).

Staffan Parnell presenterade 1991 några intryck från den svenska biblioteksdebatten angående bibliotekens framtid. En av frågeställningarna han kunde urskilja i debatten handlade just om bibliotekets uppgifter. Parnell noterar att flera debattörer frågar sig

”huruvida biblioteken ersätts av nya informationsförmedlare ’som tillhandahåller skraddarsydd elektroniskt förpackad och individanpassad information’ eller om folkbiblioteken ytterligare skall förmås att accentuera sin roll som de informationsfattigas riddare i nöden” (Parnell, 1991, s. 175). Den genomgående åsikten bland debattörerna tycks vara det senare, även om det också finns förespråkare för att man måste ta tillvara de nya välutbildade användargrupperna som kräver ”snabb, obyråkratisk förmedling av medier” (ibid.). Någon varnar t o m för att biblioteken kan komma att marginaliseras om man slår vakt om de traditionella uppgifterna och ger ”marknadskrafterna fritt spelrum på marknaden för avancerade informationstjänster” (ibid., s. 176). När detta skrevs tycktes ingen se det möjliga i att ägna sig åt både och.

I Parnells undersökning lyfts även folkbibliotekets traditionella folkbildaransvar fram, med en förhoppning om att man ska kunna bryta ny mark – skapa ny kunskap. Viktiga uppgifter för biblioteken som förs fram är läsfrämjande åtgärder, att bevara och utveckla den kulturella basen, samt i något fall till och med koncentrera sitt utbud av produkter till barnlitteratur. De debattörer som menar att det är innehållet i böckerna snarare än själva bokformen som är viktig är följaktligen också mera öppna gentemot nya medier (ibid., s. 174-182).

Flera undersökningar har gjorts om hur besökarna använder sitt folkbibliotek. Lars Höglund och Margareta Johansson vid institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap vid Göteborgs universitet kommer i sin undersökning *Vad gör folk på biblioteket?* fram till att de vanligaste biblioteksaktiviteterna är följande:

- Låna barnböcker
- Låna skönlitteratur
- Låna facklitteratur
- Låsa böcker
- Låsa tidningar och tidskrifter
- Använda referenslitteratur
- Använda studieplatser
- Låna musik på CD
- Låna filmer på video
- Gå på kulturarrangemang
- Fråga bibliotekspersonalen om hjälp att hitta information
- Använda dator för att söka i bibliotekskatalogen
- Använda dator för att söka information på Internet
- Söka information om eller kontakt med statlig eller kommunal myndighet

(Höglund & Johansson, 2001, s. 347)

De flesta av dessa punkter stämmer väl med den uppräknade av motsvarande digitala tjänster som nämns i broschyren från Lunds stadsbibliotek (se kapitel 1 Inledning).

3 DET DIGITALA BIBLIOTEKET

3.1 Bibliotekens datorisering

Den tekniska utvecklingen utgör en grundförutsättning för hur biblioteken ser ut idag. Dagens långtgående automatisering inleddes på allvar under 1980-talet både vad avser cirkulationsrutiner (in- och utlåning, kravhantering etc.) och katalogen (Karlsson, 2003, s. 37). Sin grund har dock den svenska datoriserade bibliotekskatalogen redan i LIBRIS-projektet, de svenska forskningsbibliotekens datoriserade samkatalog. Utredningar under 1950-talet ledde till att denna samkatalog började växa fram under 1960- och 70-talen. Som så ofta vid införandet av ny teknik sågs inte datoriseringen med blida ögon av alla. En skiljelinje tycks ha gått mellan dokumentalister och traditionella bibliotekarier; det var de förra som var mest positivt inställda. Medan dokumentalisterna, som betraktade sig som servicepersoner till forskare och såg biblioteket som en informationscentral, såg de traditionella bibliotekarierna som sin uppgift att i lagra och tillhandahålla litteratur i det arkiv som man menade att biblioteket var (Arvidsson & Janson, 2001, s. 52-53).

En kommitté för ADB i forskningsbibliotek tillsattes 1964. Fem år senare kom deras slutrapport, *Biblioteksarbete och automatisk databehandling*. I förlängningen hade man visionen om en global katalog. 1970 presenterades resultatet, *Library Information System*, LIBRIS (ibid., s. 56-59). 1976 började man diskutera möjligheten att slå samman LIBRIS & BUMS, som sedan några år tillbaka var folkbibliotekens datasystem, utformat av Bibliotekstjänst. Det var dock för tidigt för sådana samarbetsdiskussioner; BUMS var ett offline-system som var uppbyggt kring utlån, ett moment som inte var prioriterat hos forskningsbiblioteken. Dessutom kan det ha funnits en rädsla att forskningsbibliotekens samlingar skulle öppnas för folkbiblioteken (ibid., 2001, s. 63). Det skulle komma att dröja tills 2001 innan LIBRIS och BURK kunde starta samarbetsprojektet *bibliotek.se*, som innebär att man samtidigt söker i LIBRIS och BURK (Olofsson, 2002).

Internet på bibliotek och bibliotek på Internet har en försvinnande kort historia. De flesta forskningsbibliotek hade inte egna webbplatser förrän i mitten av 1990-talet (Ryan, 2003, s. 207). Eftersom det är forskningsbiblioteken som har legat i täten för den tekniska utvecklingen inom biblioteksvärlden, är alltså folkbibliotekens och Internets förhållande av ännu nyare slag.

Roland Hjerpe vid Mitthögskolans bibliotek identifierar fyra faser i bibliotekens digitala utveckling. Den första fasen betyder för Sveriges del skapandet av samkatalogen, d.v.s. LIBRIS och BURK. Den andra innebär upprättande av nätverk och

införandet av datorn i biblioteksarbetet. Den tredje innebär att de publika katalogerna görs tillgängliga utanför biblioteket och den fjärde fasen karakteriseras av digitalisering och elektronisk publicering (Hjerppe, 1993, s. 89-90).

3.2 Vad är ett digitalt bibliotek? Begrepp och innebörd

Digitala bibliotek

Begreppet digitalt bibliotek visar i sig på det komplexa förhållande som råder mellan elektroniska informationssamlingar och bibliotek som institutioner. Douglas Greenberg vid Chicago Historical Society menar att termen ”digitalt bibliotek” är en oxymoron, d.v.s. en sammanställning av motstridande ord: om ett bibliotek är ett bibliotek är det inte digitalt, och om ett bibliotek är digitalt är det inte ett bibliotek (Greenberg, 1998). Även Bernard Margolis vid Pikes Peak Library District, Colorado, framhäver det paradoxala med just ett digitalt folkbibliotek. Han gör en färgrik jämförelse med Abraham Maslows eld, som på en och samma gång smälter smöret och gör ägget hårt: på samma sätt strävar folkbibliotek idag efter att både öka sitt biblioteksbestånd och att genom en övergång till ett virtuellt bibliotek kunna minska detsamma (Margolis, 1996, s. 31).

Flera benämningar används för att beskriva bibliotek på Internet: elektroniska bibliotek, digitala bibliotek, virtuella bibliotek. Termerna digitalt bibliotek och elektroniskt bibliotek har använts parallellt, men den förra har blivit den förhärskande under senare år. Ibland används även virtuellt bibliotek synonymt med dessa, men enligt Chowdhury & Chowdhury är det inte riktigt samma sak: ett digitalt bibliotek består av en nätverksbaserad samling av multimedial information som återfinns på en och samma plats, medan ett virtuellt bibliotek mer har karaktären av en länksamling till information på Internet (Chowdhury & Chowdhury, 1999, s. 411).

Det är dock inte enbart det första ledet i benämningen som varierar. Vissa forskare vänder sig mot ordet bibliotek, och föreslår istället att man bör använda sig av benämningen digitala informationssystem eller digitala publiceringssystem (ibid). Frågan är dock om man då talar om samma sak.

Ytterligare en benämning som man kan stöta på är cybrary. Bland annat University of Queensland Library har använt denna för att beskriva sin integrering av cyberspace och det fysiska rummet (Byrne, 2003, s. 414).

Om det finns flera olika benämningar, så finns det oändligt fler definitioner på dessa. Borgman, Chowdhury & Chowdhury m. fl. delar in definitionerna i två huvudkategorier. Den första kategorin är de definitioner som betonar det digitala innehållet. Dessa definitioner kommer i allmänhet från ingenjörer och datavetenskapliga forskare. Den andra kategorin innehåller definitioner som betonar de digitala bibliotekens tjänster. Dessa utformas främst av människor inom biblioteks- och informationsprofessionen.

Christine Borgman vid University of California, Los Angeles, exemplifierar de två kategorierna med vad hon menar vara de mest koncisa definitionerna. Den första

kategorins definition härstammar från en workshop om digitala bibliotek: "A digital library is a system that provides a community of users with coherent access to a large, organized repository of information and knowledge" (Borgman, 2003, s. 87).

Det andra perspektivet låter Borgman representeras av en definition som utformats av Digital Library Federation, DLF:

Digital Libraries are organizations that provide the resources, including the specialized staff, to select, structure, offer intellectual access to, interpret, distribute, preserve the integrity of, and ensure the persistence over time of collections of digital works so that they are readily and economically available for use by a defined community or set of communities (*ibid.*).

Denna andra definition inkluderar enligt Ali Shiri vid Centre for Digital Library Research, Glasgow, tre nyckelkomponenter, som utgör digitala biblioteks teoretiska ram, nämligen 1) människor, 2) informationsresurser och 3) teknologi (Shiri, 2003, s. 198).

Chowdhury & Chowdhury presenterar en kortare variant, hämtad från en annan workshop om digitala bibliotek, som även den inkluderar båda perspektiven:

A digital library is an assemblage of digital computing, storage, and communications machinery together with the content and software needed to reproduce, emulate, and extend the services provided by conventional libraries based on paper and other material means of collecting, cataloging, finding, and disseminating information. A full service digital library must accomplish all essential services of traditional libraries and also exploit the well-known advantages of digital storage, searching, and communication (*Chowdhury & Chowdhury, 2003, s. 6*).

Lisa M. Covi vid Rutgers University, New Jersey, och Rob Kling vid Indiana University föreslår följande definition:

--- a collection of electronic resources and services for the delivery of materials in a variety of formats. Digital libraries include personal, distributed, and centralized collections such as online public access catalogs and bibliographic databases, distributed document databases, scholarly and professional discussion lists and electronic journals, other online databases, forums and bulletin boards (*Covi & Kling, 1996, s. 672*).

Hong (Iris) Xie och Dietmar Wolfram vid University of Wisconsin-Milwaukee lyfter fram en tredje grupp som också definierar det digitala biblioteket, nämligen slutanvändarna. Om digitala bibliotek för bibliotekarier är något som utför bibliotekstjänster på ett nytt sätt och för datavetare är ett distribuerat textbaserat informationssystem, så är det för slutanvändarna något som liknar www, fast med förbättrad prestanda, organisering, funktionalitet och användbarhet (Xie & Wolfram, 2002, s. 1085).

William Y. Arms vid Cornell University, New York State, definierar ett digitalt bibliotek som "a managed collection of information, with associated services, where the information is stored in digital formats and accessible over a network" (Arms, 2000, s. 2) Avgörande för den här definitionen är ordet *managed*. En mängd data som sänds från en satellit till jorden är inte ett digitalt bibliotek. Men när samma data organiseras systematiskt blir det ett digitalt bibliotek. Ett digitalt bibliotek innehåller, precis som ett

fysiskt bibliotek, information som skall organiseras, lagras och förmedlas, information som skall användas för studier, referens eller underhållning.

KB-utredningen ansluter sig till den definition som lagts fram i det norska utredningsförslaget ”Norsk digital bibliotek”: Här är ett digitalt bibliotek

En organiserad samling tjänster och innehållsresurser som ger användare tillgång till information i digital form förmedlad över ett datanät. Sådan tillgång kan också gälla icke-digitalt innehåll. Det förutsätts att brukarna ska kunna uppfatta tjänster och innehållsresurser som ett enhetligt system även om de skapas av olika leverantörer, har olika fysisk form och i utgångsläget inte är koordinerade. De olika resurserna i det norska digitala biblioteket ska kunna samverka med hjälp av precist definierade och standardiserade gränssnitt (*KB – ett nav i kunskapssamhället, 2003, s 380*).

I och med att man slår fast att tillgången även gäller icke-digitalt innehåll, gör utredningen ett avsteg från den gängse uppfattningen att digitalt bibliotek enbart ger tillgång till digitala resurser.

Hybridbibliotek

En ännu nyare term förtydligar begreppet ytterligare, nämligen *hybridbiblioteket*. ”The hybrid library encompasses print and electronic formats brought together in an integrated information service, accessed via a combination of local and remote electronic gateways” (Byrne, 2003, s. 414).

Ett hybridbibliotek är alltså ett bibliotek som har introducerat digitala bibliotekstjänster vid sidan av sina traditionella bibliotekstjänster. Med denna definitionen är samtliga våra folkbibliotek, och även forskningsbiblioteken, hybridbibliotek. Digitala bibliotek blir då antingen en samlingsbenämning där hybridbiblioteken ingår, eller en annan typ av bibliotek som endast återfinns i digital form utan koppling till något fysiskt bibliotek (Chowdhury & Chowdhury, 2003, s. 7). Hybridbiblioteket har betraktats som ett övergångsstadium från fysiska till helt digitala bibliotek, ett skede som antas pågå under en relativt lång tidsperiod på grund av de ansevärd kostnader som omvandlingen av tryckt till digitalt material kommer att medföra (Byrne, 2003, s. 414).

Fördelar och nackdelar med digitala bibliotek

Chowdhury & Chowdhury uppställer en rad kännetecken för digitala bibliotek.

- Digitala bibliotek kan innehålla en mängd digitala informationsresurser från text till bild, ljud och video.
- Digitala bibliotek minskar drastiskt behovet av den rumsliga plats som behövs för att bygga och upprätthålla traditionella bibliotek.
- Digitala biblioteksanvändare flyttar sig enkelt runt om i världen, och systemen kan därmed också anpassas efter såväl lokala användare som de som befinner sig långt bort.
- Till skillnad från användare av traditionella bibliotek kan digitala biblioteksanvändare bygga upp sina egna personliga samlingar.
- Digitala bibliotek ger tillgång till olika informationsresurser som finns på olika servrar runt om i världen.
- Flera användare kan använda samma informationsresurs samtidigt, något som inte är möjligt i ett traditionellt bibliotek.

- Uppkomsten av digitala bibliotek har inneburit ett paradigmskifte inte enbart i fråga om information (från tryckt till digitalt) utan också i fråga om begreppet ägande: de flesta digitala bibliotek ger tillgång till material som de inte själva äger. En del av detta material har användarna fri tillgång till, medan man måste betala för annat.
- I traditionella bibliotek har man haft policies för hur samlingarna ska byggas upp för att därigenom kunna filtrera fram rätt material för sina målgrupper. I ett digitalt bibliotek är funktionen att kunna filtrera bort oönskat material viktigare än någonsin.
- Om digitala bibliotek kan hantera flerspråkiga informationsresurser kan man uppfylla drömmen om att bygga en global informations-infrastruktur.
- Digitala bibliotek förutsätter att det inte finns någon mänsklig mellanhand som hjälper användaren tillrätta och därför måste man infoga hjälpfunktioner som kan stödja användare med alla olika kunskapsnivåer inom IT, ämneskunskap och språkkunskap.
- Digitala bibliotek ger möjlighet till bättre söknings- och återvinningsmöjligheter.
- Digital information kan ses och användas av olika människor i enlighet med deras individuella behov.
- Digitala bibliotek bryter tidsmässiga, rumsliga och språkliga barriärer. Ett ideal är att användare överallt i världen ska kunna använda ett digitalt bibliotek närsomhelst och om möjligt på vilket språk som helst (Chowdhury & Chowdhury, 2003, s. 8-9).

Alla forskare är dock inte beredda att instämma i Chowdhury & Chowdhurys lovprisning av de digitala biblioteken. Alex Byrne, universitetsbibliotekarie vid University of Technology, Sydney, Australien, framhåller att tillgången till information inte nödvändigtvis är obegränsad i och med de digitala biblioteken. Den är tvärtom begränsad genom brist pålitlig information som alla har råd med, och genom kommunikationsteknologi. Vidare begränsas den till forskare och studenter som är knutna till organisationer som har pengar och kunskap, samt till läskunniga överhuvudtaget och informationskompetenta i synnerhet samt behärskar forskningens och handelns viktigaste språk, framför allt engelska (Byrne, 2003, s. 415).

Enligt David Levy har en nästan religiös övertro på digitalt material lett till en utbredd uppfattning att vi rör oss mot en helt digitaliserad värld, vilket gör att vi riskerar missa forskning kring integration av heterogena (digitala och icke-digitala) samlingar samt att utarbeta verktyg för att organisera och söka i dem. Vidare hävdar han att mer information inte nödvändigtvis är bättre, samt att datavetare har haft för stort inflytande i forskningen kring digitala bibliotek, på bekostnad av samhällsvetare och bibliotekarier. Om de senare kommit in i processen i ett tidigare skede, kanske man inte hade missat att bevara webbens tidiga historia (Levy, 2000, s. 22-25).

Christine Borgman frågar sig var bibliotekarien befinner sig i det digitala biblioteket, och pekar dels på att bibliotekets uppgift i det digitala biblioteket är viktigare än någonsin för att organisera och tillgängliggöra informationsresurser. Hon menar dock också att digitala bibliotek ska komplettera, inte ersätta, fysiska biblioteks och de mänskliga bibliotekariernas tjänster (Borgman, 2001, s. 66-67).

3.3 Digitala bibliotek som forsknings- och utvecklingsfält

Forskning om digitala bibliotek är ett av de snabbast växande och mest tvärvetenskapliga forskningsfälten, åtminstone internationellt sett. Här samlas datavetare, ekonomer, sociologer, jurister, bibliotekarier. Tvärvetenskapligheten innebär att digitala bibliotek studeras ur en mängd infallsvinklar, och det finns också en mängd olika sätt att dela in det omfattade forskningsfältet i. Shiri föreslår åtta huvudkategorier: Arkitektur/system/verktyg/teknologier, digitalt innehåll och samlingar, metadata, interoperabilitet, standarder, kunskapsorganisationssystem, användare/användbarhet samt juridiska, organisatoriska och ekonomiska frågor (Shiri, 2003, s. 198-199). Dessa kan i sin tur kategoriseras på olika sätt. Gary Marchionini vid University of North Carolina och Edward A. Fox vid Virginia Polytechnic Institute and State University skiljer på fyra typer av huvudgrupper: teknologi, innehåll, tjänster och sociokulturella aspekter (Marchionini och Fox, 199, s. 219-220). Tefko Saracevic vid Rutgers University, New Jersey, föreslår en indelning utifrån vilken syn på de digitala biblioteken forskarna har, och påpekar att detta är något som skiljer sig åt även inom biblioteks- och informationsvetenskap. Den första kategorin består av datavetare och representanter från den tekniska delen av biblioteks- och informationsvetenskap och dessa är sålunda mest intresserade av tekniska frågor kring digitala bibliotek. Den andra gruppen hör hemma inom den mer professionsinriktade, praktiska delen av biblioteks- och informationsvetenskap; här ligger fokus på att skapa operationella digitala bibliotek. Den tredje gruppen är akademiskt inriktad och ägnar sig förutom att studera själva begreppet digitala bibliotek också åt exempelvis användarstudier, ekonomi och utvärdering (Saracevic, 1999, s. xii-xiii).

Forskningen kring digitala bibliotek bedrivs ofta i stora nationella och överstatliga projekt, men även forskningsinstitutioner och bibliotek bygger upp samlingar av olika slag. I USA är The Digital Library Initiative, DLI, det stora forsknings- och utvecklingsprojektet inom området digitala bibliotek. Till en början sattes forskare med teknisk bakgrund i centrum i projektet, till exempel data- och informationsvetare, men efterhand som projektet utvidgats har man även inkluderat forskare från andra discipliner. Forskningen omfattar flera områden: insamlande, katalogisering och organisering av data och metadata av alla slag (text, bilder, ljud tal etc.), avancerad programvara för att söka, filtrera, sammanfatta och kombinera stora mängder data, bildmaterial och alla slag av information samt att använda distribuerade databaser.

Ett stort forsknings- och utvecklingsprojekt om digitala bibliotek finner vi även i Storbritannien. Electronic Libraries Programme, eLib, har koncentrerat sig huvudsakligen på den högre utbildningssektorn. Projektet har sedan starten 1995 fortskridit i tre faser med totalt 71 delprojekt. Ett antal nyckelkomponenter har ingått i projektet, bland annat elektronisk dokumentleverans, digitalisering, elektroniska tidskrifter, elektroniska böcker, elektroniska snabbblån, bilder och digitalt bevarande (Chowdhury & Chowdhury, 2003, s. 36-54).

I Norden har utvecklingen av nationella digitala bibliotek följt olika linjer. Följande sammanfattning är hämtad från Fjällbrants NORDINFO-rapport Digital libraries in the Nordic countries 2002-2003.

Denmark's Electronic Research Library, DEF, startade 1998, och håller nu på att avslutas. I detta projekt ingår en länksamling, ett antal subject gateways, den danska

nationella forskningsdatabasen samt en låneservice där studenter, forskare och registrerade medlemmar av allmänheten kan få sina beställningar skickade till sin hemadress. Digitalisering har varit en viktig del i projektet.

DEF anses vara ett exempel på ett framgångsrikt digitalt projekt. Det är ett nationellt projekt som inkluderar en nationell policy för teknisk infrastruktur, licenser för fulltextdatabaser och digitalisering av tryckt material. Tre viktiga förklaringar framhålls: politiskt intresse, även från regeringshåll, samarbete mellan deltagande bibliotek och fokus på slutanvändarna och deras behov.

I Finland har ett nationellt digitalt biblioteksprojekt, initierat av utbildningsministeriet, pågått sedan 1997. Målet med The National Electronic Library, FinELib, har varit att öka mängden elektronisk information för användarna, att förbättra informationsåtervinningen från Internet och att utveckla ett grafiskt användargränssnitt med vilket man kan få tillgång till olika sorters information från olika källor. FinELib startade som ett universitetsprojekt, med medel ur de nationella universitetens budgetar. Folkbiblioteken har själva fått ansluta sig till programmet mot att de har stått för kostnaderna själva; dock har man lyckats få anslag som täckt en stor del av kostnaden.

På Island har den nationella IT-strategin bland annat lett till ett gemensamt bibliotekssystem för alla bibliotek, oavsett funktion och storlek. Alla isländska www-sidor skall dessutom samlas in av nationalbiblioteket.

I Norge tillsatte den norska regeringen år 2002 en arbetsgrupp vars syfte var att undersöka möjligheterna att utveckla och samordna resurser för ett digitalt bibliotek. I uppdraget ingick även att definiera vad gruppen menade med digitalt bibliotek. Arbetsgruppens svar har vi redan återgivit i svensk översättning under kapitel 3.2 "Vad är ett digitalt bibliotek? Begrepp och innebörd". Man beskriver sålunda ett digitalt bibliotek som en organiserad samling tjänster och innehållsresurser som ger användare tillgång till information i digital form, förmedlad över ett datanät. Denna tillgång gällde också material med icke-digitalt innehåll. Även arkiv- och museisektorn kommer att integreras i den här servicen. Visionen är att tillhandahålla permanenta tjänster och produkter och att skapa ett bibliotekssystem som överbryggar gränserna mellan enskilda bibliotek och möter det kollektiva behovet av digitala informationstjänster. Viktiga användargrupper är bland annat forskare och övriga användare i utbildningssystemet, men även allmänheten.

I Sverige finns än så länge inget nationellt digitalt bibliotek, men Fjällbrant pekar på ett intressant närliggande exempel: Sveriges Nätuniversitet som bildades 2002. Huvudsyftet var att bredda marknaden för distansundervisning i Sverige. I samband med detta gav utbildningsdepartementet BIBSAM, Kungliga bibliotekets avdelning för nationell samordning och utveckling, i uppdrag att undersöka tänkbara lösningar för hur man bäst förser lärare och studenter med biblioteks- och informationstjänster. En rapport föreslog en enhetlig biblioteksportal där alla dessa resurser skulle vara tillgängliga vid en webb-baserad plattform i anslutning till Nätuniversitetet. Hit skulle även existerande informationsresurser, till exempel digitalt fulltextmaterial, bibliotekskataloger och ämnesportaler länkas. Regeringen har dock ännu inte, trots intresse för projektet, kunnat bidra med finansiellt stöd (Fjällbrant, 2003, s. 8-15).

I en nyligen utkommen utredning, *KB – ett nav i kunskapssamhället*, behandlas en mängd centrala nationella biblioteksfrågor. Bakgrunden är att man vill göra en ”kraftsamling för informationsförsörjningen till forskning och utbildning”. Folkbiblioteken blir naturligtvis också intressanta i sammanhanget, eftersom såväl vuxenstuderande som högskolestuderande använder sig av folkbibliotekens tjänster i allt större omfattning. Ett av de många förslagen handlar om uppbyggnaden av Sveriges nätbibliotek, ett nationellt insatsprogram för samordnad digital informationsförsörjning till utbildning och forskning. Överhuvudtaget föreslås ”ökad nationell samordning i bibliotekssystemet som helhet, till stöd för forskning och utbildning”. I samband med detta föreslås KB få ”det odelade ansvaret för stödet till utveckling och samordning av informationsförsörjning till alla offentligt finansierade och tillgängliga bibliotek d.v.s. även till folk- och länsbiblioteken” (KB – ett nav i kunskapssamhället, 2004, s. 17-19). Förslaget kan betraktas som unikt med tanke på den skarpa uppdelning som hittills rått mellan forskningsbibliotek och folkbibliotek. Mycket riktigt förekommer i remissvaren till utredningen allt från positiva reaktioner till ifrågasättande av såväl det ”odelade” ansvaret som det faktum att det är just KB som skall ha det. Vissa anser att ansvaret bör ligga på regional nivå, medan andra undrar vart Kulturrådets roll har tagit vägen; Kulturrådet som ju hittills haft hand om ansvarsfrågorna för folkbiblioteken (Gellerstam, 2004, s. 16-22, Steinsaphir, 2004, s. 3-6).

Trots att svensk forskning om digitala bibliotek hittills inte är framträdande, speglar ändå magisteruppsatserna i biblioteks- och informationsvetenskap de digitala bibliotekens popularitet som forskningsfält internationellt sett. Under de senaste åren har ämnet behandlats ur flera perspektiv. Ett tidigt exempel utgör Anna Brümmers och Lotta Åstrands uppsats *Biblioteken på Internet – en undersökning av elektroniska biblioteks hemsidors form, innehåll, struktur och användarstöd*. När denna undersökning gjordes låg bibliotekens hemsidor ännu till stor del i sin vagga, och inte oväntat är det därför forskningsbibliotek som studeras. Brümmers & Åstrand granskar ett hundratal elektroniska biblioteks – för övrigt den gängse beteckningen då – hemsidor med utgångspunkt från de fyra aspekter som återfinns i titeln på deras uppsats. Utifrån sina slutsatser formulerar författarna ett antal rekommendationer för skapandet av hemsidor, rekommendationer som sannolikt ett flertal bibliotek tagit till sig (Brümmers & Åstrand, 1996).

Med tanke på att ämnet är så pass nytt är det inte konstigt att begreppsdiskussionerna ges stort utrymme i flera av uppsatserna. Så sker till exempel i Helena Karlssons *Digitala bibliotek i den svenska biblioteksdiskursen*, i vilken hon undersöker fenomenet och begreppet digitala bibliotek i den svenska bibliotekspressen från år 1980 till 2002. En av hennes slutsatser är att just teknikutvecklingen har diskuterats en hel del. Författaren kan också skönja en utvecklingsprocess under de senaste 20 åren: under 1980-talet var det digitala biblioteket liktydigt med det datoriserade biblioteket, under 1990-talet sätts användandet av nätverksterminologi i fokus medan man under de första åren av 2000-talet lagt tonvikt på användarnas betydelse och på ökad integration av olika typer av material (Karlsson, 2003).

Även Sara Akramy ställer sig frågan vad ett digitalt bibliotek är och vilka definitioner som finns. I *Digitala bibliotek. Framtidsvision eller morgondagens verklighet?* undersöker hon om det digitala biblioteket kan fungera på samma sätt som det traditionella. Hennes undersökningsobjekt är Danmarks Elektroniske

Forskningsbibliotek (DEF), BIBSYS Digitalt bibliotek (BDB), Göteborgs digitala bibliotek samt Electronic Libraries Programme (Elib). En slutsats i uppsatsen är att digitala bibliotek har samma funktion som fysiska, något som uppsatsförfattaren menar är grundläggande för att de överhuvudtaget skall kallas bibliotek. Samtidigt har fysiska och digitala bibliotek olika roller; bland annat ger de digitala biblioteken möjligheter till en betydligt större tillgång till material (Akramy, 2001).

Göteborgs digitala bibliotek står i fokus i ytterligare en magisteruppsats, nämligen Lidia Sokols *Relationen mellan utformningen av digitala bibliotek och användarnas behov. En intervjustudie vid Göteborgs universitets digitala bibliotek*. Hennes huvudfrågor gäller dels vilka kriterier som används när man konstruerar ett digitalt bibliotek, speciellt med avseende på syfte, funktion, design, tjänster, resurser och utvecklingsmöjligheter, dels hur dessa kriterier motsvarar användarnas behov. Dessutom studerar hon vilka faktorer som påverkar användandet. Slutsatserna blir bland annat att vissa användare vill ha mer användarvänliga system, speciellt med avseende på funktion, design och informationstillgång, men att konstruktörerna trots kännedom om detta till stor del är beroende av leverantörerna (Sokol, 2001).

Att de svenska bibliotekswebbplatserna genomgått en snabb förändringsprocess bara under några år märker man i Peter Franssons & Susanne Gigers *De svenska folkbibliotekens webbplatser. En undersökning och diskussion av innehållet på 104 svenska folkbiblioteks webbplatser under perioden 12 – 18 oktober 1997*. De ställer 36 frågor som alla rör innehållet, och delar in dessa i fyra grupper. Den första handlar om grundläggande information som adress, presentation av bibliotekspersonalen och listor över tidningar, databaser etc. Den andra gruppen frågor gäller förekomsten av länkar: hur många, huruvida de är strukturerade etc. För det tredje frågar man sig om webbplatsen har elektronisk referenstjänst. Slutligen undersöker man webbplatserna som en källa till inspiration i fråga om bok- och musikrecensioner, författarporträtt osv. Av de 104 biblioteken hade 66 möjlighet att kontakta biblioteket via e-post, i 20 fall kunde man söka i bibliotekets katalog och vid 5 av biblioteken kunde man göra beställningar via e-post (Fransson & Giger, 1997).

Camilla Bergstrand ställer sig i *Webbplatsen – En integrerad del av folkbibliotekets verksamhet?* frågan om så är fallet. Hon gör en innehållsanalys av webbplatserna hos folkbibliotek i Göteborg med avseende på tjänster, kontakt, struktur samt generella synpunkter. En viktig fråga som ställs är huruvida webbplatserna är att betrakta som en ”elektronisk broschyr” eller ett virtuellt bibliotek. Med elektronisk broschyr menar hon att webbplatsen används för att förmedla information om hur man får kontakt med det fysiska biblioteket, d.v.s. adress, telefonnummer, öppettider. Av författarens undersökta objekt är det inte oväntat stadsbiblioteket i Göteborg som kommer närmast att vara ett virtuellt bibliotek, men även här återstår mycket innan man egentligen kan betrakta sig som ett sådant (Bergstrand, 2003).

3.4 Digitala folkbibliotek – några internationella exempel

Laurel Anne Clyde vid The University of Iceland beskrev 1996, efter en undersökning av 100 bibliotek i 13 länder, hur biblioteken använder sin webbplats för att erbjuda information. Hon studerade bland annat mål och syfte med bibliotekens webbplatser och påpekade i samband med detta svårigheten att ha ett tydligt syfte eftersom

folkbibliotekens användare har skilda intressen och behov, vilket också bör spegla sig på deras webbplats (Clyde, 1996, s. 549-558).

Ian Hildebrand vid City of Charles Sturt Library Service, Woodville, Australien, menar att det är få folkbibliotek som har fortsatt att utveckla sina webbplatser mer än att förse användarna med uppgifter om de resurser och den service som finns på det fysiska biblioteket. Man har alltså inte utvecklat de interaktiva tjänster som den nya teknologin möjliggjort, och det viktigaste för folkbiblioteken när de skall utveckla sina webbplatser är att betrakta den som ett eget bibliotek, inte som ett medel för att marknadsföra det fysiska biblioteket. Vissa saker, menar han, bör dock inte finnas med på en bibliotekswebbplats, framför allt sådant som är beroende av fysisk social interaktion, såsom sagostunder och seminarier. Däremot finns flera andra tjänster som han menar bör finnas på webbplatsen. En sådan är webbkatalog med leveransmöjligheter, eftersom det faktum att bibliotekets katalog återfinns på webbplatsen inte gör densamma till ett virtuellt fackbibliotek – om inte man inkluderar en mekanism för att leverera materialet hem till användaren. Han exemplifierar med The Bayside Library Service i Victoria, Australien, där man kan reservera artiklar i webbkatalogen och sedan få dem hemskickade mot en avgift. Fjärrlånemöjligheter, interaktiv referenstjänst samt licensdatabaser och e-böcker är andra självklara inslag på en bibliotekswebbplats enligt Hildebrand, men även e-handelsmöjligheter: bokrea, biblioteksvaror och möjlighet att betala övertids- och referensavgifter online utan att behöva uppsöka biblioteket. Det är också nödvändigt att man förser de digitala användarna med samma tjänster som besökarna vid det fysiska biblioteket får: listor på nya böcker, kvalitetsgranskade länkar, fotografisamlingar etc. Vidare menar Hildebrand att hela idén med ett digitalt folkbibliotek faller om inte dess användare har möjlighet att anmäla sitt medlemskap online; säkerhetsproblemen kring detta är inte oöverstigliga, anser Hildebrand. Slutligen är det fortfarande nödvändigt att förse de användare som även besöker det fysiska biblioteket med information om dess öppettider, adress och programverksamhet (Hildebrand, 2003, s. 268-274).

Hong (Iris) Xie & Dietmar Wolfram tar sin grund i Covis & Klings ovan nämnda definition av ett digitalt bibliotek när de slår fast vilka tjänster som utgör kärnan i verksamheten för ett digitalt bibliotek vars syfte är att nå en större användargrupp: att hemifrån eller från biblioteken genom en mängd online-databaser få tillgång till fulltextmaterial från tidningar, tidskrifter och facktidningar (Xie & Wolfram, 2002, s. 1085-1086).

Ett av de mest kända och äldsta digitala folkbiblioteken är The Internet Public Library. IPL är ett forskningsprojekt och en gratis digital tjänst från University of Michigan, School of Information. Det finns inget fysiskt bibliotek i bakgrunden; sålunda är det ett rent digitalt bibliotek. Syftet är att fungera som en katalog, kvalitetsgranskad ämnesportal och upplysningstjänst över alla gratis elektroniska böcker som finns på Internet. Man riktar sig dessutom med särskilda sidor till barn och ungdomar. IPL samarbetar bland annat med Lunds universitet (The Internet Public Library).

Barnbibliotekarie Debra Allen, Mississippi, beskriver hur vissa amerikanska folkbibliotek har valt att ägna sig åt lite annorlunda verksamhet på sina webbplatser. Exempelen hon tar upp är förmodligen inte helt representativa för folkbibliotekens webbplatser i Amerika, men kan ändå vara intressanta att nämna eftersom de ger en

indikation på i vilken riktning våra svenska bibliotekswebbplatser kan komma att utvecklas. Först och främst konstaterar Allen att i princip alla bibliotekswebbplatser idag har en elektronisk referenstjänst där man svarar på frågor via e-post: allt från The Action Public Library, Old Saybrook, som svarar på 3-5 e-postfrågor per vecka till Metropolitan Cooperative Library System, vilket utgörs av 32 bibliotek som hjälps åt att svara på en betydligt större mängd e-frågor varje dag.. På ett annat bibliotek i Kalifornien, Suburban Los Angeles Cerritos Library kan man som digital användare bland annat besöka ett online-galleri som innehåller fotografier av lokala konstnärers verk. Flera av biblioteken riktar sina digitala tjänster speciellt mot barn och ungdomar. Starkville Public Library, Mississippi, anordnar tävling för tonårsförfattare samt har varje vecka en återkommande Hobbit-diskussionsgrupp för yngre tonåringar. På Brooklyn Public Librarys webbplats kan ungdomar rösta online på frågor som ”Vilken klassiska barnboksfigur skulle du helst vilja ha som din granne?”. I USA har man ett fenomen som saknar motsvarighet inom svenskt skolväsende, nämligen home-schooling, d.v.s. barn som undervisas hemma. Detta uppmärksammas på ett flertal bibliotekswebbplatser. Exempelvis har Johnsbury Public Library’s Homeschool Resource Center, Illinois, och Hickory Public Library, North Carolina, webbplatser där man erbjuder introduktionskurser i biblioteksresurser för familjer vars barn går i skola hemma, pedagogiska spel m.m. Slutligen nämner Allen hur några bibliotek ägnar sig åt e-handel på sina webbplatser. Ofta erbjuder man produkter av lokal karaktär (Allen, 2003, s. 29, 32).

Ytterligare ett exempel på hur ett folkbibliotek kan utforma speciella tjänster för barn är Toronto Public Library. Här kan barn i alla åldrar ringa ett telefonnummer och få höra berättelser upplästa på olika språk: engelska, franska, italienska, spanska, portugisiska, kantonesiska och mandarin (Toronto Public Library). På liknande sätt kan barn även vid The Internet Public Library läsa berättelser, med såväl text och bild (The Internet Public Library).

Om man tittar på ett av de större folkbiblioteken i USA, The New York Public Library , så kan man notera hur stor del av deras digitala bibliotek som utgörs av digitaliseringsprojekt. Via forskningsbibliotek som hör till biblioteket (Humanities and Social Science Library, The New York Public Library for the Performing Arts, Schomburg Center for Research in Black Culture samt Science, Industry and Business Library) kan man förutom att få ta del av deras digitaliserade material, även få hjälp med telefonfrågor och e-postfrågor. Vid mer djupgående informationssökning erbjuder man även sådan mot betalning (The New York Public Library).

Det finns exempel på projekt vilka har till syfte att ge människor som inte har tillgång till egen dator möjlighet att använda online-tjänster. Ett sådant är The People’s Network i Storbritannien. Genom detta projekt har samtliga brittiska folkbibliotek blivit uppkopplade till Internet (Brophy, 2004, s. 5).

4 DET DIGITALA BIBLIOTEKET I MÅLDOKUMENTEN – ”VISIONEN”

4.1 Måldokument på folkbibliotek

Svensk biblioteks förening definierar en biblioteksplan som

ett politiskt förankrat styrande dokument som omfattar en analys av det samlade biblioteksbehovet i en kommun och åtgärder för hur dessa behov skall tillgodoses. Denna biblioteksplan skall förutom folkbiblioteksverksamheter också innefatta biblioteksbehovet vad gäller utbildning, omsorg, vård och näringsliv (*Axelsson, 2001, s. 5*).

Redan 1968 påtalade Bengt Hjelmqvist vikten av att formulera vad som är bibliotekens målsättning. En lokal målsättning blir ett handlingsprogram med två funktioner: dels ett dokument som ligger till grund för bibliotekens planeringsarbete, dels något som bibliotekens huvudmän skall acceptera (Hjelmqvist, 1993, s.17). Även Folkbiblioteksutredningen 1984 framhöll vikten av en aktiv biblioteksplanering (Folkbibliotek i Sverige : betänkande, 1984, s. 116).

Karen Svenningsen vid City University of New York och Lois Cherepon vid St John's University, New York, poängterar hur viktigt det är att bibliotekens måldokument omfattar hela samlingens resurser, d.v.s. även elektroniska resurser (Svenningsen & Cheperon, 1998, s. 16). Visserligen är det enbart akademiska bibliotek de diskuterar, men deras tankar kan lätt appliceras även på folkbibliotek. Skillnaden blir att inom forskningsvärlden finns ett bredare mål hos universitetet/högskolan som omfattar, och som är grunden för bibliotekets mål. Även för folkbibliotek finns ju dock i allmänhet ett bredare måldokument som skall utgöra grunden för biblioteksverksamheten, nämligen måldokumentet för den förvaltning inom vilket biblioteket verkar.

Baserat på vad flera andra forskare skrivit om måldokument i allmänhet, uppställer Svenningsen & Cheperon tre frågor som en biblioteksplan, som omfattar alla typer av media, bör ge svar på: Vilka är vi? Varför samlar vi in det material vi gör? Hur planerar vi att ge service till forskaren? (= användaren i folkbibliotekssammanhang) (*ibid.*, s. 19).

Susan M Ryan vid Stetson University, Florida, skriver i en artikel som visserligen behandlar forskningsbibliotek, vilket dock bör vara applicerbart även på folkbiblioteken, om vikten av strategisk planering av webbplatserna. Hon menar att just denna del av biblioteket ofta har förbisetts när man planerar biblioteksverksamheten. Om man infogar bibliotekets webbplats i bibliotekens mål så kommer också

biblioteksanvändarna att uppfatta webbplatsen som ett av de viktigaste verktygen biblioteket har att erbjuda (Ryan, 2003, s. 207).

Klart och tydligt definierade måldokument är emellertid fortfarande inte en självklarhet i Folkbibliotekssverige. Fortfarande hade enbart ett fåtal folkbibliotek antagna och verksamma biblioteksplaner när Sveriges Biblioteksförning 2001 gav ut sin idéskrift i ämnet. Under de allra senaste åren har dock fler och fler bibliotek börjat ta fram sådana dokument, och när detta skrivs, våren 2004, är flera bibliotek mitt uppe i arbetet med biblioteksplaner. Ännu vanligare lär det bli om några år, om det förslag till lag om ändring av bibliotekslagen som lagts fram, går igenom. Här föreslås nämligen som ett tillägg till gällande bibliotekslag (1996:1596) att

7a § Bibliotek och bibliotekshuvudmän inom det allmänna biblioteksväsendet skall samverka. Kommuner och landsting bör anta planer för biblioteksverksamheterna (*Forslund, 2003, s. 9*).

En biblioteksplan bör enligt Sveriges Biblioteksförning bygga på Unescos folkbiblioteksmanifest, Unescos skolbiblioteksmanifest samt bibliotekslagen (Axelsson, 2001, s. 11). Den bör innehålla en analys av kommuninvånarnas biblioteksbehov, en ansvarsfördelning och samverkansplan mellan alla typer av bibliotek samt en strategi för framtiden (Belfrage, 2001, s. 9).

Dokumenterna som används i den här undersökningen har olika benämningar – biblioteksplan, måldokument, verksamhetsplan, handlingsplan, vision etc. Måldokumenterna visar upp en mycket stor variationsnivå i fråga om omfattning och konkretionsnivå. Företrädesvis är de av typen inriktningsmål, d.v.s. de är allmänt formulerade och anger inriktningen för verksamheten. I något fall kompletteras inriktningsmålen med mer detaljerade effektmål. Gemensamt är dock att det är de måldokument som biblioteken velat dela med sig som svar på min förfrågan, där jag för övrigt nämnde specifikt att mitt syfte med uppsatsen var att studera bibliotekens ambitioner vad avser det digitala biblioteket.

I vissa fall, när inte digitalisering omnämns explicit i måldokumenterna, kan man eventuellt på vissa bibliotek mena att man omtalar den digitala verksamheten inkluderad i en övergripande formulering, till exempel när man vill ”stimulera kommunens invånare att utnyttja bibliotekets resurser”. Sådana otydliga formuleringar har av förklarliga skäl utelämnats här. Enbart uttryckliga formuleringar om det digitala biblioteket har medtagits.

Nedan gjorda indelning med hänsyn till olika typer av måldokument avser inte alls att lägga någon värdering på materialet, utan är enbart praktiskt motiverad. Av de bibliotek vi studerat är det Stockholm, Gävle och Malmö som kallar sina måldokument biblioteksplaner. Detta behöver dock inte med nödvändighet innebära att de uppvisar stor likhet i innehåll, eller att de ens uppfyller Biblioteksförningens rekommendationer för vad en biblioteksplan bör innehålla. De är dock något fylligare än de andra måldokumenterna, med undantag för Umeå stadsbibliotek.

4.2 Bibliotek med biblioteksplaner

Gävle stadsbibliotek

Nyast bland alla måldokumenterna i denna undersökning är Gävle stadsbiblioteks biblioteksplan, antagen i juni 2004. Det faktum att man här lägger stor vikt vid den nya teknikens möjligheter visar vilket expansivt skede vi befinner oss i på det här området. (Det visar också på svårigheten, för att inte säga omöjligheten i att jämföra ett nyare och äldre måldokument i det här avseendet.) Själva uttrycker man det så här:

Bibliotekens utveckling har de senaste åren präglats av snabb teknikutveckling. Boken och tryckta medier utgör fortfarande basen för bibliotek, men ny teknik och förändrade informationsvanor ställer krav både på anpassning och förändring av utbudet av tjänster. Man talar ofta om hybridbiblioteket, ett bibliotek som är en fysisk plats för kultur- och informationsförmedling grundad på såväl tryckt som elektroniskt material och ett elektroniskt bibliotek tillgängligt via internet (*Gävle stadsbibliotek. Bibliotek – 2010. Biblioteksplan för Gävle stadsbibliotek*).

Kombinationen tryckta och elektroniska medier understryks ytterligare: ”Bibliotekens olika medier och virtuella tjänster ger tillgång till kunskap från hela världen under vägledning av kompetent personal” (*ibid.*).

På flera ställen återkommer man till kombinationen ny teknik – samverkan mellan olika bibliotek, såväl mellan olika bibliotek i kommunen som mellan olika bibliotekstyper. Detta blir allt viktigare i den utveckling som nu sker:

--- där alltför många väljer att utbilda sig under olika skeden av livet, där utvecklingen inom it-området underlättar möjligheterna att hämta information, där de administrativa hjälpmedlen på biblioteken ständigt utvecklas, och med delvis nya biblioteksanvändare (*ibid.*).

En it-strategi för utvecklandet av bibliotekets digitala resurser och användningen av nättjänster tas fram under år 2004. Den bör även innehålla beskrivning av samverkan med andra bibliotek i kommunen, t ex vad gäller gemensam biblioteksportal och samordning av databasabonnemang och utbildningar (*ibid.*).

Biblioteksplanen i Gävle är dessutom tillräckligt ny för att anknyta till och citera KB-utredningen:

Ökad nationell samordning i bibliotekssystemet som helhet – till stöd för forskning och utbildning - föreslås. Folkbiblioteken har kommit att spela en allt större roll i utbildningsväsendet men saknar det stöd som forskningsbiblioteken får för det ändamålet (*ibid.*).

För Gävles del menar man att bibliotekens roll och i samarbetet med utbildningsväsendet i detta avseende avsevärt har stärkts. Man poängterar att folkbiblioteken i allt högre utsträckning ger service åt studenter som läser på distans; den Internetbaserade undervisningen gör att allt fler av dessa studerandegrupper använder sig av sitt närmaste folkbibliotek.

Andra funktioner som tas upp är det digitala bibliotekets ökade tillgänglighet och möjligheten till individuellt anpassade tjänster med till exempel riktad information. Dessutom uppmärksammar man den grupp som inte har tillgång till Internet hemma:

Biblioteken är garanten för allas tillgång till digitala kulturupplevelser och digital information och en av bibliotekens uppgifter är att pröva och utveckla användningen av moderna medier. Biblioteket ska motverka uppkomsten av ett virtuellt klassamhälle, där särskild hänsyn ska tas till de ovana eller personer med läshinder. En förutsättning för detta är att samtliga bibliotek har en god teknisk infrastruktur (*ibid.*).

Man understryker att de tjänster som man tillhandahåller via nätet ska anpassas för människor med funktionshinder – webbtillgänglighet. Dessutom vill man bejaka och uppmuntra barns och ungdomars lust att skriva och läsa, och menar att denna har stimulerats inte minst av Internetanvändningen.

Malmö stadsbibliotek

I Malmös, liksom i Stockholms, biblioteksplan slås det fast att det är inte bara den traditionella boken som är informationsbärare: ”Biblioteken samlar, organiserar och förmedlar information oavsett medieform---” (Malmö stadsbibliotek. Biblioteksplan).

Här återfinns också tanken på samverkan i informationsteknologiskt hänseende, i och med att de olika bibliotekssystemen har närmats sig varandra. För exempelvis skolbiblioteken är det viktigt att de har ett brett spektrum av olika medier såsom böcker, tidningar, tidskrifter och databaser.

Tillgängligheten är viktig i det digitala biblioteket. Förutom öppethållandet, att det virtuella biblioteket ska vara öppet dygnet runt, ska det vara lätt att orientera sig i, även för det ovane besökaren. Därför skall besökarna erbjudas undervisning i såväl utnyttjandet av det virtuella biblioteket som i hanteringen av tekniska hjälpmedel. ”Genom att gratis ställa vetande, information och en IT-infrastruktur till medborgarnas förfogande gör biblioteket det möjligt för alla att aktivt medverka i den demokratiska processen” (*ibid.*).

Sammanfattningsvis skall biblioteken ”fortsatt ligga i frontlinjen med hänsyn till utveckling och deltagande i virtuella/digitala tjänster både regionalt, nationellt och internationellt” (*ibid.*).

I ett kompletterande dokument, *Fokus och prioriteringar för 2004 och 2005*, omnämns som ett av sex övergripande mål att man skall använda okonventionell marknadsföring. Detta inbegriper även att göra databaser sökbara hemifrån (Malmö stadsbibliotek. Fokus och prioriteringar för 2004 och 2005).

Stockholms stadsbibliotek

Stockholms stadsbiblioteks virtuella bibliotek utgör sedan hösten 2003 en egen enhet, organisatoriskt jämställd med övriga verksamhetsenheter. Den virtuella enheten har som uppgift att ägna sig åt utveckling, utbildning och drift av stadsbibliotekets verksamhetssystem och Internettjänster (Stockholms stadsbibliotek. Mall, Kulturförvaltningen, Avdelning: Stadsbiblioteket, 2003). Den stora betydelse man tillmäter sitt virtuella bibliotek märks även i deras omfattande biblioteksplan, där även de digitala satsningarna omtalas i en mängd olika sammanhang. Man lutar sig till att börja med mot Stockholms stads utarbetade e-strategi, i vilken IT betonas som ett

viktigt hjälpmedel för att uppnå kvalitet i servicen till medborgarna. De nya interaktiva tjänsterna utarbetar stadsbiblioteket tillsammans med stadens IT-ledning. Dessa tjänster skall utvecklas både på nätet och på biblioteken, och man betonar att samarbete är viktigt. I första hand skall ett virtuellt sambibliotek skapas mellan Stockholms stadsbibliotek och skolbiblioteken i Stockholm, men framöver kan det innefatta regionens universitets- och högskolebibliotek. I förlängningen poängteras även det regionala, nationella och internationella samarbetet: ”Samarbete mellan bibliotek i länet, i landet och internationellt skall utvecklas till ett ’sömlöst’ nät för att öka kvaliteten i mötet med människan och ordet; mellan läsaren och innehållet” (Stockholms stadsbibliotek. Biblioteksplan).

Det är alltså mediet, inte boken, som är kunskapsbäraren.

Stor konst, odödliga tankar och viktig kunskap ryms inte bara mellan pärmar. De kan bäras av olika medier.” --- ”Litteratur i hypertext går att finna på nätet – litteratur där också läsaren kan vara medskapande. Nya konstformer uppstår. Nya sätt att förmedla litteratur behövs (*ibid.*).

Man nämner e-boken, vars kommersiella utgivning än så länge har experimentkaraktär, men poängterar att inom den akademiska utgivningen ökar den elektroniska publiceringen snabbt.

Man vill även ”delta i experiment med nya medier och pröva och utveckla användningen av moderna medier” (*ibid.*).

Stockholms stadsbiblioteks biblioteksplan talar om ett virtuellt klassamhälle. Ett sådant vill man aktivt motverka, genom tillgång till utvecklad teknik vid varje bibliotek och genom pedagogik och inlevelse. Det virtuella biblioteket skall vara öppet nästan jämt och lätt att orientera sig i, även för den ovana eller för personer med läshinder.

Det digitala biblioteket har ytterligare en funktion hos Stockholms stadsbibliotek. Man vill nämligen använda Internet till att sprida den kunskap som staden Stockholm som finns inom stadens olika förvaltningar, något som ska ske i samarbete med Stadsarkivet och Stadsmuseet (*ibid.*). Här finner vi alltså ett exempel på hur man vill använda det digitala biblioteket i ABM (Arkiv-Bibliotek-Museum)-samarbetet.

Förutom Biblioteksplanen har man alltså även ett dokument från Kulturförvaltningen, som man benämner Mall, att arbeta efter. Även här påpekas att Stockholms stadsbibliotek åtar sig att utöka och utveckla Stockholms stadsbiblioteks virtuella tjänster – ”inom ramen för tilldelade medel”. Man noterar i samband med uppföljning av verksamheten att det är av speciellt intresse att utveckla relevanta mått för brukarnas användning av de virtuella bibliotekstjänsterna.

I Mallen dyker samma begrepp upp som vi fann i Gävle stadsbiblioteks biblioteksplan: ”Tillgången till kunskap och kultur stöds genom att biblioteken utvecklas till hybridbibliotek, som erbjuder handledning i såväl det fysiska rummet som det virtuella nätverket” (Stockholms stadsbibliotek. Mall, Kulturförvaltningen, Avdelning: Stadsbiblioteket, 2003).

Vi finner också fler mer konkreta besked om det digitala bibliotekets utveckling: De anställda skall utbildas i nätbaserat biblioteksarbete för att kunna svara mot stockholmarnas ökade krav på användarutbildning och informationsvägledning. Det virtuella biblioteket skall etableras som ”ett värdefullt och vardagligt komplement till det fysiska biblioteket och nya tjänster görs tillgängliga över nätet” (ibid.). Man vill etablera samarbete med nya partners i denna utveckling och utveckla e-boks- och chatt-tjänsterna ytterligare.

Det digitala biblioteket är inte bara ett bibliotek i sig, enligt Mallen från Kulturförvaltningen – det är även ett viktigt hjälpmedel i arbetet med att öka tillgängligheten för funktionshindrade. I detta sammanhang framhålls den för samtliga användare redan uppstartade tjänsten distribution av ljudböcker via Internet men också vikten av att anpassa webbsidan. Talboksbiblioteket skall integreras med andra ljudmedier i ett ”bibliotek för örat”, och nya vägar för elektronisk överföring av text till människor med olika sorters funktionshinder skall utvecklas.

Ytterligare en funktion som det digitala biblioteket fyller enligt detta måldokument är att det bidrar till att göra Stockholm till en ekologiskt hållbar storstad, emedan det innebär utvecklandet av en kompletterande distributionsform.

Kommande år har man även för avsikt att öppna en Internetportal för världslitteratur på i första hand åtta språk med stöd av Statens kulturråd. Därmed blir det digitala biblioteket även ett medel i strävan att bryta segregationen och fördjupa demokratin (ibid.).

4.3 Bibliotek med andra typer av måldokument

Eskilstuna stads- och länsbibliotek

I sina vision och mål har Eskilstuna stads- och länsbibliotek fem mål, men ingen av dem berör det digitala biblioteket (Eskilstuna stads- och länsbibliotek. Vision och mål för kultur- och fritidsnämnden i Eskilstuna 2003-2006, 2003).

I de övergripande handlingsplanerna för 2003-2006 finner man dock som en punkt av fem under rubriken ”Antal lån och besök ska öka under perioden” att fler tjänster via bibliotekets hemsida ska utvecklas. Under en annan rubrik som berör bibliotekets tillgänglighet ”för alla i tid och i rum” upptar det digitala biblioteket två av fyra punkter: Bibliotekets hemsida ska vara tillgänglig för alla och bibliotekets service och tjänster ska via hemsidan utvecklas för att vara tillgängliga dygnet runt (Eskilstuna stads- och länsbibliotek. Övergripande handlingsplan 2003-2006).

Falu stadsbibliotek

I de sju inriktningsmålen sägs inget om det digitala biblioteket. Under effektmålen framkommer att man vill bevaka och deltaga i den digitala talboksutvecklingen. Vad gäller vanliga böcker vill man ”se till att boken i tryckt form inte försvinner i IT-samhället” (Falu stadsbibliotek. Kulturnämnden. Verksamhet: Program 46 biblioteksverksamhet. Mål för verksamheten).

Gotland, Almedalsbiblioteket

Gotland och Almedalsbiblioteket saknar vi ett egentligt måldokument från, men på webbplatsen har man lagt ut en kortfattad verksamhetsidé. Det sägs inget om det digitala biblioteket här (Gotland. Almedalsbiblioteket. Verksamhetsidé).

Halmstads stadsbibliotek

Det närmaste Halmstad stadsbibliotek kommer till det digitala biblioteket i sitt måldokument är att slå fast att det på varje folkbibliotek ska finnas minst en Internetansluten dator som är tillgänglig för besökare (Halmstads stadsbibliotek. Verksamhetsplan 2004).

Härnösand bibliotek

Härnösands bibliotek har under våren 2004 arbetat med målprogramskivning och biblioteksplan. Vid tidpunkten för denna uppsats avslutande var endast fyra inledande punkter klara. I detta dokument, som enbart bär arbetsnamnet *Härnösands bibliotek*, tas inget om det digitala biblioteket upp.

På Härnösands biblioteks webbplats, som man delar med Mitthögskolans bibliotek, har man lagt ut sin vision. ”Sambiblioteket ska erbjuda stimulerande studiemiljöer med rikt utbud av både traditionella och elektroniska medier och kompetent vägledning” (Härnösands bibliotek. Sambiblioteket i Härnösand. Visionen).

På webbplatsen hittar vi även *Mål för verksamheten i Sambiblioteket*. I ett av inriktningsmålen beskriver man hur den nya tekniken spelar en viktig roll i det för kommun och högskola gemensamma biblioteket i Härnösand:

Sambiblioteket skall vara i ständig utveckling för att motsvara det moderna samhällets krav på informations- och kunskapsförmedling i en stimulerande studiemiljö. Öppenhet för ny teknik, nya medier samt distansoberoende tjänster, baserade på modern informationsteknologi skall prägla verksamheten (*Härnösands bibliotek. Sambiblioteket i Härnösand. Mål för verksamheten i Sambiblioteket*).

Ett av många konkretiserade verksamhetsmål handlar om tidningsavdelningen, som skall utvecklas till ett nyhetsrum med såväl tryckta som digitala nyheter (ibid.).

Jönköpings stadsbibliotek

Jönköpings *Handlingsplan för biblioteken i Jönköpings kommun* omfattar fyra huvudrubriker, under vilka samtliga det digitala biblioteket i någon form finns omnämnd. Under *Mångfald och kvalitet* slår man fast att försöksverksamhet med e-bokslån ska starta, och det poängteras att det gäller såväl skönlitteratur som facklitteratur. I samband med att man skall erbjuda fler tidskrifter, skall man även satsa på elektroniska tidskrifter. De traditionella bibliotekarieuppgifterna *Samla katalogisera vägleda* exemplifieras på den digitala sidan av en utökad satsning på databaser för kunskapssökning, en satsning på hembygdsavdelningar genom en arkivportal på

Internet, databaspresentation och skapandet av en informationsportal. *Fantasi och kunskap* har på biblioteket i Jönköping också en digital sida: man vill starta läsecirklar på nätet och utveckla Internetlänkar för släktforskare. Slutligen finner vi digitala tankar även i *Besökarnas bibliotek*: bibliotekskatalog och Internet skall anpassas till funktionshinder, och telefon- och nätservice ska startas. Den elektroniska servicen vill man utöka via e-post och Internetkatalog (Jönköpings stadsbibliotek. Handlingsplan för biblioteken i Jönköpings kommun 2001-2004).

Jönköpings stadsbibliotek har även en verksamhets- och investeringsplan i vilken återfinns en målbeskrivning för biblioteksverksamheten, men här nämns dock inget om det digitala biblioteket (Jönköpings stadsbibliotek. Verksamhets- och investeringsplan 2003-2005 med Budget för 2003).

Kalmar stadsbibliotek

I *Kultur- och fritidspolitiskt program* för Kalmar, samt i *Vision för Biblioteken i Kalmar län* nämns inget explicit om det digitala biblioteket (Kalmar stadsbibliotek. Kultur- och fritidspolitiskt program, 2000. Kalmar stadsbibliotek. Vision för biblioteken i Kalmar län, 2003).

Karlstads stadsbibliotek

Varje arbetslag inom förvaltningen har formulerat verksamhetsidé och övergripande mål. Det innebär att mycket av det som förs fram fokuserar framför allt på arbetet i det egna arbetslaget. Om framtiden säger man i Arbetslag Vuxenfack att ”utnyttjandet av elektroniska media ökar, men vi är väl medvetna om när ’gammaldags’ sökmetoder är säkrare och snabbare” (Karlstad stadsbibliotek, Arbetslagens verksamhetsberättelser 2003).

Arbetslaget för skönlitteratur, konst, musik, talböcker och boken kommer tror om framtiden att nerladdning av ljudböcker via bibliotekets hemsida kommer att efterfrågas, samt att elektronisk kommunikation med ’besökare’ via chatt kan bli aktuell och att biblioteket behöver en bra webb-sida (ibid.).

Kulturförvaltningen i Karlstad har även en verksamhetsplan. Under de särskilda satsningar som omnämns för just för biblioteket talas inte om det digitala biblioteket. Däremot skall ledningen ”inom förvaltningen skapa en fungerande IT-organisation för drift, underhåll och utveckling av system, personalutbildning, webb och publik-relaterad verksamhet” (Karlstads stadsbibliotek. Karlstads kommun. Verksamhetsplan 2004).

Linköping stadsbibliotek

Linköpings stadsbibliotek har inte någon biblioteksplan och har heller inte diskuterat någon sådan. Måldokument har man i form av Kultur- och fritidsnämndens politiska mål. Här återfinns fyra punkter som gäller just för biblioteksverksamheten men ingen av dem behandlar det digitala biblioteket (Linköpings stadsbibliotek. Kultur- och fritidsnämndens politiska mål, 2003).

Umeå stadsbibliotek

Umeå kallar inte sitt måldokument för biblioteksplan, men är beviset för att namnet på dokumentet inte behöver säga något om dess innehåll. Umeå stadsbiblioteks omfattande måldokument beror sannolikt mer på att här pågår Bibliotek 2007 som är ett samarbetsprojekt som delvis finansieras av EU:s strukturfonder Mål 1. Syftet är bland annat att genom den nya tekniken, såsom webbaserade tjänster, få besökarna att i stor utsträckning betjäna sig själva, antingen hemifrån eller via besök i biblioteket.

Den första etappen av projektet har bland annat inneburit investering i en gemensam server och gemensamt biblioteksdatasystem. Som mål för det fortsatta projektet har man bland annat att fastställa funktionskrav för bibliotekstjänster via SMS/MMS, införa en chattbaserad referenstjänst, utreda möjligheten att nyttja 3G-nätet för att distribuera bibliotekens tjänster samt erbjuda tillgång till några databaser via webben.

Biblioteket har fyra verksamhetsmål som är fastställda av fullmäktige och kulturnämnd för biblioteksverksamheten 2003, varav ett lyder:

Boken och tryckta media ska utgöra basen för biblioteken, men ny teknik och förändrade informationsvanor ställer krav både på anpassning och förändring av utbudet av tjänster. Även de som väljer att besöka biblioteket virtuellt ska erbjudas god service och bra vägledning (*Umeå stadsbibliotek. Bokslut 2003 – biblioteken, Umeå 2004*).

Man vill via sex punkter bidra till att stärka Umeås profilområden. En av dessa handlar om IT: ”Bibliotekssamarbetet inom Umeåregionen har utvecklat en gemensam infrastruktur som ger förutsättningar för att genom användande av ny teknik skapa ett mervärde för invånarna” (Umeå stadsbibliotek. Förslag till verksamhetsplanering 2004 – Biblioteket, 2003).

I detta dokument ingår även en SWOT-analys, i vilken det digitala biblioteket förekommer under *Möjligheter*: ”Erfarenheter från andra länder visar att en nedgång i antalet frågor, lån och besökare kan vända genom en satsning på virtuella tjänster” (ibid.).

I samband med projektet har man i Umeå tagit fram flera rapporter, där man bland annat undersöker hur den allra senaste tekniken kan användas i det digitala folkbiblioteket. En rapport utreder huruvida mobil kommunikation i form av 3G och MMS kan möjliggöra helt nya sätt att använda det digitala folkbiblioteket. Utredaren, Johan Stäck, bedömer att viss typ av digital information är möjligt för mobil kommunikation, såsom meddelande till/från kund typ ”din bok har kommit”, e-brev med text, bild och ljud samt e-bok. Eventuellt skulle också mp3-filmer med musik kunna överföras på detta sätt. Däremot finner han det inte rimligt att mobil kommunikation kan användas för Daisy-böcker (talböcker) och DVD-filmer (Stäck, u.å. s. 20). Det förtjänar för övrigt att påpekas att Johan Stäcks rapport är en av de få skrifter hittills som använder sig av benämningen ”Det digitala folkbiblioteket”. Vidare har man i Umeå utrett hur man underlättar navigering på bibliotekens webbplatser (Andersson: Navigering till biblioteken : ett delprojekt i Bibliotek 2007) samt hur utökade funktioner på bibliotekens webbplatser kan underlätta för människor som av olika anledningar har svårt att tillgodogöra sig information på webben (Andersson: Utökade funktioner för webbplats : ett delprojekt i Bibliotek 2007).

I januari 2004 höll man i Umeå dessutom ett idéseminarium, för att få fram idéer till det digitala biblioteket. Dokumentationen från detta seminarium är inte ett regelrätt måldokument, men är ändå tillräckligt intressant för att vi skall beakta det i sammanhanget. Det innehåller nämligen en mängd konkreta idéer om hur man vill utforma det digitala biblioteket i Umeå.

- Spelfilm skall kunna laddas ner som ett komplement till dagens video/DVD-utlåning.
- En periodica-hylla på nätet, i vilken man kan samla e-tidskrifter/länkar till e-tidskrifter på bibliotekets webbsida.
- Skapandet av en författardatabas med grafiskt synliga relationer till andra författare/böcker. En "bolldatabas" där man själv utifrån ett författargalleri kan navigera sig och följa en författare och dennes verk utifrån olika slags kopplingar till andra författare/böcker, t.ex. genre författaren tillhör, en viss generation etc.
- Ta fram egna filmer, t.ex. skapa egna informationsfilmer om hur biblioteket fungerar och vilka tjänster biblioteket erbjuder och filma författarbesök och liknande så att man kan se dessa hemma i efterhand.
- Lästips på bibliotekens webbsidor.
- Om man inte får någon träff när man söker, skall man vidarekopplas till annan hjälp, t.ex. till chatttjänsten.
- Genom att utnyttja information om tidigare lån, information om intressen etc. som låntagaren lämnat, ska personligt anpassade boktips etc. skickas ut.
- Internationella e-böcker på invandrarspråk.
- Sökbara resuméer m.m. av böcker.
- Via webben ska man kunna boka en träff med en bibliotekarie för att få personlig introduktion/handledning i vilka tjänster biblioteket erbjuder och hur man som medborgare kan nyttja dessa. Man ska kunna prata med bibliotekarien både via nätet eller vid ett personligt besök på biblioteket där bibliotekarien jobbar.
- Användarguide på olika språk, eventuellt med interaktiv karta.
- En klickbar karta över litterära platser i regionen, där man ska kunna navigera sig fram till t.ex. skådeplatsen för en bok.
- Fler artikeldatabaser skall göras tillgängliga via nätet.
- Länka in SOU m.fl. för att eliminera dessa utrymmeskrävande skrifter från hyllorna och istället erbjuda dem enbart digitalt.
- Fokusera på faktaböcker som e-böcker, eftersom fackböcker borde vara intressantare att ta del av som e-böcker än skönlitteratur.
- Informationsinnehållet är viktigare än mediet.
- Vid presentation av sökresultat etc. är det viktigare att man får veta att informationen finns och var än i vilket media (bok, artikel, ljudfil m m.) informationen finns lagrad

(Dokumentation från idéseminarium. Seminarium inom ramen för bibliotek 2007, januari 2004. Projekt Bibliotek 2007, Umeåregionen).

Uppsala stadsbibliotek

I ett uppdrag från kulturnämnden till produktionsnämnden för vård och bildning/kultur räknar man upp 13 punkter med service och tjänster, som skall erbjudas av

folkbiblioteken i Uppsala. Två punkter berör det digitala biblioteket: ”publik IT-verksamhet” samt ”tjänster via webb”. Det senare förtydligas: ”Bibliotekens tjänster ska vara tillgängliga via webb och telefon. Den kontinuerliga utvecklingen av webb-tjänster ska fortgå” (Uppsala stadsbibliotek. Uppdrag från kulturnämnden till produktionsnämnden för vård och bildning/kultur (UVB/Kultur) för 2004).

Det digitala biblioteket kommer med på ett hörn i form av databaser i delmålet att stärka demokratin, motverka integration och kunskapsklyftor:

”Biblioteken ska sträva efter att skapa förutsättningar för demokrati och yttrandefrihet genom att tillhandahålla information och informationstjänster samt media (böcker, tidningar, tidskrifter och databaser m.m.)” (*ibid.*).

Enligt samma delmål är det emellertid litteraturen som skall prioriteras i bibliotekens mediainköp.

Västerås stadsbibliotek

I Västerås ingår ”digitalisering” som en punkt av elva sinsemellan inte prioriterade punkter i en verksamhetsplan. Med detta avser man nättjänster på stadsbiblioteket, inläggning av poster i Libris av Västmanlandsbibliografen samt finansiering för digital katalogisering av stiftsbiblioteket (Västerås stadsbibliotek. Verksamhetsplan för Västerås stadsbibliotek, 2004).

På Västerås stadsbiblioteks hemsida finner man även en verksamhetsidé. Här framhåller man att i biblioteket finns ”möjlighet att själv söka information i tryckta och digitala medier” (Västerås stadsbibliotek. Verksamhetsidé för Västerås stadsbibliotek).

Växjö bibliotek

Ett kulturpolitiskt program för Växjö kommun från 2000 håller för närvarande på att arbetas om och skall behandlas av kulturnämnden senare i vår. I ett förslag till ny arbetsorganisation för Växjö bibliotek” återfinns inget om det digitala biblioteket. Detta dokument kommer dock framöver att brytas ner till mätbara mål (Växjö bibliotek. Förslag till Ny arbetsorganisation för Växjö Bibliotek, 2002).

Östersund (Jämtlands läns bibliotek)

Medieurvalsprinciper för Jämtlands läns bibliotek från 1998 är det närmaste vi kan komma ett måldokument för Östersund Jämtlands läns bibliotek. Det digitala biblioteket talas det inte om i detta jämförelsevis äldre dokument, men man beskriver sin syn på olika medieformer:

Biblioteket är ett centrum för kultur, kunskap, information, studier och upplevelse, som skall erbjuda ett mångsidigt och rikt urval av media. Med media avses informationsbärare, d v s såväl tryckta media, fonogram som elektroniska media (*Östersund. Jämtlands läns bibliotek. Medieurvalsprinciper för Jämtlands Läns Bibliotek, 1998*).

Beträffande referenslitteratur så erbjuder man datorbaserad informationssökning som komplement eller ersättning för det tryckta materialet.

Vikten av att tillhandahålla elektroniska media i form av CD-rom, disketter, uppkopplingar online till databaser framför allt via Internet m.m. framhålls.

”Biblioteket skall noga följa den snabba utvecklingen inom detta området och även vara öppet för nya elektroniska media. Dessa media kompletterar eller i vissa fall ersätter traditionella, pappersbundna media” (*ibid.*).

5 BIBLIOTEKENS WEBBPLATSER – ”VERKLIGHETEN”

Vi har inledningsvis ägnat oss åt att titta på vilka begrepp man har använt utöver det digitala biblioteket, samt även vilka ord som återfinns i bibliotekens måldokument. Det kan därför vara intressant att titta på vilka begrepp biblioteken använder på webbplatsen för att beskriva sin digitala verksamhet. Åtminstone nio olika begrepp dyker upp: *e-biblioteket*, (Uppsala), *det virtuella biblioteket* (Stockholm och Örebro), *Digitala biblioteket* (Göteborg), *Självbetjäning* (Halmstad), *Bibliotek Dygnet Runt* (Luleå), *Hemsidan* (Gävle), *Biblioteket On-line* (Karlstad), *Vårt nätbibliotek* (Jönköping), *Informationssökning* (Eskilstuna).

5.1 Digitala tjänster

Om vi återvänder till de biblioteksaktiviteter som i Höglund & Johanssons undersökning var de vanligaste på folkbiblioteken 2001 (se slutet av kapitel 2), så kan vi komplettera med motsvarande digitala tjänster. Vi kan dessutom lägga till några tjänster, som hänger nära samman med ett par av de redan uppräknade. En förutsättning för att man själv skall få söka information på Internet, eller söka information om eller kanske få kontakt med statlig eller kommunal myndighet, som ju också ingick i de uppräknade aktiviteterna hos Höglund och Johansson, är ofta att man själv har bokat en dator på biblioteket. Möjligheten till detta bör alltså också ingå i vår undersökning. Detsamma gäller möjligheten att kunna lämna inköpsförslag, eftersom ju detta nära hänger samman med hemlån av media.

Vi kan vidare gå ett steg längre och dela in tjänsterna utifrån vilken grad av självständighet de erbjuder gentemot det fysiska biblioteket. I tabellerna 1a och 1b nedan görs en sammanfattning av kompletterande resp. ersättande digitala tjänster

Tabell 1a. Tjänster i det fysiska biblioteket och digitala tjänster som kan komplettera dessa

Tjänster i det fysiska biblioteket	Digitala tjänster som kan komplettera det fysiska bibliotekets tjänster
Använda datorn för att söka i bibliotekskatalogen	Katalog på webbplatsen
Lämna inköpsförslag	Lämna inköpsförslag online
Boka dator	Boka dator online

Tabell 1b Tjänster i det fysiska biblioteket och digitala tjänster som kan ersätta dessa

Tjänster i det fysiska biblioteket	Digitala tjänster som kan ersätta det fysiska bibliotekets tjänster
Låna/läsa barn/skön/facklitteratur/ kassetböcker	E-böcker, e-ljudböcker
Låna/läsa tidningar/tidskrifter	E-tidningar, databaser
Använda referenslitteratur	Databaser
Studieplatser	-
Låna musik på CD	Mp3-filer
Låna filmer på video	E-video?
Kulturarrangemang	?
Fråga bibliotekspersonalen om hjälp med att hitta information	Fråga biblioteket, lokal tjänst (e-post)
	Fråga biblioteket, online-tjänst (e-post)
	Bibliotekarie direkt, chatt-tjänst

5.2 Digitala tjänster som kompletterar det fysiska biblioteket

Vi har ovan sålunda definierat en rad traditionella folkbibliotekstjänster som kan ha digitala, till det fysiska biblioteket kompletterande, motsvarigheter: att söka i en bibliotekskatalog, att lämna inköpsförslag samt att boka dator. De digitala motsvarigheterna kan då utgöras av att man har den egna katalogen sökbar online hemifrån, att man erbjuder samsökning i flera lokala bibliotekskataloger, att man kan lämna inköpsförslag och boka dator online. Nära sammanhängande med möjligheten att söka i kataloger är dessutom boktips och författarpresentationer på bibliotekets webbplats, något som också kan sägas komplettera ett besök i det fysiska biblioteket. I den inledningsvis nämnda broschyren från Lunds stadsbibliotek (Folkbiblioteken Lund. Digitala biblioteket. 2004) lyfter man även fram ”barn och unga”, en målgrupp som numera ofta får egna sidor på bibliotekens webbplatser. Vidare kan möjligheten att söka information i databaser såväl innebära en komplettering som en ersättning av det fysiska biblioteket. I fråga om de databaser som endast är sökbara från bibliotekets datorer, har jag valt att infoga dem i detta kapitel, medan de databaser som är sökbara hemifrån hamnar under nästa.

Redovisningen sammanfattas i tabellerna 2a och 2b i slutet av kapitlet.

Den egna katalogen

Enligt Franssons & Gigers uppsats från 1997 fanns det på endast 20% av webbplatserna möjlighet att söka i den egna katalogen (Fransson & Giger, 1997, s. 19). Man bör naturligtvis betänka att denna undersökning omfattar betydligt fler och därmed också ett större antal mindre bibliotek. Av de bibliotek som både ingick i deras undersökning och som ingår i vår, nämligen Eskilstuna, Göteborg, Stockholm och Örebro, hade ingen av dessa bibliotek sin katalog tillgänglig på webben då (ibid., bilaga 3). Idag har dock dessa och övriga 17 bibliotek i vår undersökning webbaserad bibliotekskatalog. I samband med möjlighet att söka i katalogen finns hos samtliga också möjlighet att se

vilka böcker man har hemma, låna om och se vilka reservationer man har gjort. I Umeå ges en speciell möjlighet till omlån via e-postformulär, i den händelse man skulle sakna PIN-kod.

Sedan en lång tid tillbaka har man inom biblioteksvärlden diskuterat för- och nackdelar med olika former av samarbete mellan folkbibliotek och forskningsbibliotek. I vår undersökning finns det två exempel på ett relativt långtgående samarbete: gemensam bibliotekskatalog. I Härnösand delar det kommunala Härnösands bibliotek, Länsbiblioteket Västernorrland och Mitthögskolans bibliotek inte bara lokal utan även webbplats och bibliotekskatalog. På Gotland har man ett integrerat bibliotek för lärare, forskare, studenter och allmänhet. Almedalsbiblioteket i Visby är alltså på samma gång såväl stads- som högskolebibliotek.

Andra bibliotekskataloger

Om alla bibliotek har sina egna kataloger på webbplatsen, så varierar det däremot vilka andra bibliotekskataloger som presenteras på den egna webbplatsen. Gemensamt för de flesta bibliotek är länkar till LIBRIS och bibliotek.se. I och med att man länkat till dessa kataloger har man väglett användaren till de flesta svenska bibliotekskataloger. En god service för de användare som vill veta vad som finns i den fysiska närheten kan vara att länka till bibliotek i närheten, såväl forsknings- som folkbibliotek. Det är dock vanligare att länka till ett närliggande forskningsbibliotek än till ett annat folkbibliotek utanför kommunen: 18 stycken av biblioteken har en länk till ett eller flera forskningsbibliotek i närheten, medan bara 10 stycken har en länk till ett eller flera närliggande folkbibliotek.

Bibliotek.dk, d.v.s. den danska samkatalogen, är det inte så vanligt att man länkar till. Man kunde förvänta sig att om så skulle ske så skulle det vara i den södra delen av Sverige. Det är dock vid Umeå stadsbibliotek vi hittar en sådan länk! En vanligare katalog att hänvisa till är vid flera bibliotek British Library.

Samsökning i flera lokala bibliotekskataloger

Det har blivit allt vanligare med sökningsmöjligheter i flera lokala bibliotekskataloger samtidigt. Några av dessa har initierats av projektet BIN, Bibliotekssamverkan i Norrland, vilket är ett treårigt samarbetsprojekt med start 2002 mellan de fem Norrlandslänen. Detta har bland annat resulterat i samsökningskatalogerna *X-sök* (Gävle stadsbibliotek, Biblioteken i Bollnäs, Hofors bibliotek, Hudiksvalls bibliotek, Ljusdals bibliotek, Nordanstigs bibliotek, Ockelbo bibliotek, Ovanåkers bibliotek, Sandvikens bibliotek, Söderhamns stadsbibliotek), *AC-sök* (Umeåregionens bibliotek, Biblioteken i Skellefteå, Dorotea Vilhelmina och Åsele, Lycksele bibliotek, Malå bibliotek, Norsjö bibliotek, Sorsele bibliotek, Storuman bibliotek), *Mittsök* (Sambiblioteket Härnösand, Mitthögskolans bibliotek i Sundsvall, Sundsvalls stadsbibliotek, Kramfors bibliotek, Sollefteå bibliotek, Timrå bibliotek, Ånge folkbibliotek, Örnsköldsviks stadsbibliotek) och *NorrSök* (Luleå universitetsbibliotek, Luleå folkbibliotek, Umeå universitetsbibliotek, Umeåregionens bibliotek, Mitthögskolans bibliotek, Sambiblioteket i Härnösand, Jämtlands läns bibliotek, högskolebiblioteket i Gävle samt Gävle stadsbibliotek). Några andra samsökningskataloger är *Wermsök* (värmländska bibliotek) och *Katalogsök MellanSverige* (Dalarna, Gotland, Stockholm, Södermanland, Uppsala, Värmland, Västmanland, Örebro, Östergötland). En ännu lokalare variant

finner vi i Värmland, där man har en gemensam katalog för Forshaga, Grums, Hammarö, Kil och Karlstad. Sammanlagt ingår 14 av de 21 biblioteken i en eller flera av dessa samsökningskataloger.

Lämna inköpsförslag

Vid 14 bibliotek kan man lämna inköpsförslag antingen via en funktion i katalogen eller separat direkt på webbplatsen.

Boka dator

En relativt ny funktion på många webbplatser är möjligheten att hemifrån via sin egen dator boka dator på stadsbiblioteket. För närvarande kan man göra detta vid 12 av biblioteken.

För barn & unga

Barn och ungdomar är enligt de flesta dokument rörande folkbibliotek en prioriterad grupp. Detta märks på 15 av biblioteken, där det finns olika typer av tjänster för denna målgrupp. Huruvida detta bör höras hemma under detta kapitel eller påföljande kan naturligtvis diskuteras, eftersom det beror på vilken typ av tjänst det handlar om. Jag har här inte gått in närmare på detta. Oftast handlar det om tips på programverksamhet, boktips, länklister och kataloger som är specialanpassade för barn. På Umeå stadsbiblioteks webbplats kan barn själva tipsa om en bra bok man har läst, och läsa andras tips. Malmö har en tävling där man kan gissa ur vilken bok ett citat är taget. Linköping stadsbibliotek har en speciell instruktion riktad till barn om hur man använder biblioteket. Luleå bibliotek har en tävling för barn där man skall rita och berätta om sitt drömbibliotek.

Boktips & författarpresentationer

Även de mest digitalt intresserade biblioteken är ofta mycket angelägna om att slå fast att boken och det tryckta ordet fortfarande står i centrum. Det kan därför vara intressant att se hur intresserade man är att förmedla boktips och presentera författare för sina digitala användare. Mycket riktigt är det vanligt förekommande med boktips på webbplatserna: 11 av våra bibliotek har boktips för vuxna. Boktips för barn är vanligare; detta återfinns på 15 av biblioteken. Författarpresentationer är ovanligare, och i samtliga 4 fall handlar det om författare med lokal förankring.

Databaser

De flesta av de ovan nämnda punkterna i detta delkapitel handlar om tjänster som man kan utföra hemma, men som i allmänhet hänger ihop med ett besök på det fysiska biblioteket. Till digitala tjänster som kompletterar det fysiska biblioteket kan dock även hänföras sådana som man kan utföra via en dator på plats i biblioteket; de är digitala, men kräver ett besök på biblioteket. Exempel på detta utgör de flesta av de databaser som biblioteken erbjuder. Än så länge är det nämligen bara någon enstaka databas som man kan söka i hemifrån, vilket har upphovsrättsliga skäl. Det finns olika sorters databaser, av vilka *bibliotekskataloger* utgör en sort. Därutöver finns det *faktadatabaser*

som innehåller fakta i fulltext, till exempel uppslagsverk online, *fulltextdatabaser* som ger omedelbar tillgång till fullständiga texter i till exempel tidnings- och tidskriftsartiklar samt *referensdatabaser* som ger en hänvisning till vilken tidning eller tidskrift artikeln ingår i.

En hel del databaser finns representerade på de svenska folkbiblioteken. Denna verksamhet startade som ett projekt år 2001 – KULDA, KonsortieUpphandling av LicensDAtabaser. Syftet med projektet var från början att ägna sig åt upphandling av licensdatabaser för kommunala folk- och skolbibliotek i hela landet. Sedan dess har projektet permanentats till en verksamhet som drivs av Sveriges länsbibliotek gemensamt, med stöd av Statens Kulturråd. Förutom licensdatabaser ägnar man sig numera även åt samköp av nättjänster m.m. Man erbjuder abonnemang på ad.se (affärsdata), Agent25 mediabevakning på Internet, Alex online, Encyclopædia Britannica, Biography Resource Center, Contemporary Authors, eLib e-böcker, Genline (släktforskning i original via Internet), IPS (Inter Press Service), Politiken.se samt Keesing's Record of World Events (Kulda).

Eftersom betaldata är en ekonomisk fråga, kan man förvänta sig att det ser olika ut på biblioteken, beroende på hur man valt att prioritera. Så är också fallet. Ett av biblioteken visar sig än så länge inte ha några databaser alls, medan två bibliotek erbjuder endast en databas, vilket i båda fallen är EBSCO, som dock vid båda biblioteken är sökbar hemifrån. Ett bibliotek erbjuder två databaser. Vid övriga 17 bibliotek finns fler databaser. Landets tre största folkbibliotek har flest antal databaser, ca 20 stycken eller fler.

Flera av biblioteken har dock, medvetet eller omedvetet, valt att blanda betaldata med länkar till gratis databaser på Internet. För en användare kan det därför i förstone verka förvirrande vad som egentligen avses, men vid alla biblioteken är det så att betaldata kräver inloggning med lånekortsnummer och pin-kod för att kunna användas utanför biblioteket.

Tabell 2a. Antal bibliotek som erbjuder olika typer av digitala tjänster som kan komplettera det fysiska biblioteket

Typ av tjänst	Antal bibliotek
Den egna katalogen online	21
Länkar till andra bibliotekskataloger	21
Länkar till närliggande folkbiblioteks katalog	10
Länkar till närliggande forskningsbiblioteks katalog	18
Möjlighet till samsökning i flera lokala bibliotekskataloger	14
Länk till bibliotek.se	19
Länk till Libris	19
Lämna inköpsförslag	14
Boka dator	12
För barn & unga	15
Boktips, barn	15
Boktips, vuxna	11
Författarpresentationer	4
Databaser - särredovisas i tabell 2b	

Tabell 2b Databaser på biblioteket, några av de vanligaste

Databaser	Antal bibliotek
Affärsdata (information om svenska företag)	9
Alex (svenskt författarlexikon)	15
Arkion (arkivinformation som uppdateras kontinuerligt från folkräkningar, sjömanshus, brukshistoria, vårdhistoria m.m.)	5
Biography resource center	7
Byggdok (informationservice för fastighet, bygg- och miljöområdet)	4
Contemporary Authors (amerikanskt författarlexikon med över 90 000 författarbiografier)	10
Encyclopaedia Britannica Online	10
Genline (sökning i kyrkoböcker för släktforskare)	7
Global Grant (inkl. Stora Fondboken)	9
Landguiden – Länder i fickformat	15
Littinfo (böcker och annan media med lektörsomdomen)	6
Lyrics (ett lyrikindex med hänvisningar till första raden och andra kända rader i svenska dikter och översättningar)	4
Nationalencyklopedin	14
Politiken.se (en artikeldatabas om aktuella frågor inom politik och samhälle)	7
Rättsbanken (juridisk fulltext-databas som innehåller författningar, förarbeten och domstolspraxis)	4
Artikeldatabaser, fulltext	
Mediearkivet (artikeldatabas med fulltextartiklar ur tidningar och tidskrifter som Aftonbladet, Dagens medicin, Moderna Tider, Ny Teknik med flera).	16
Presstext (texter/artiklar ur bland andra DN, Expressen, Göteborgs-tidningen, KvällsPosten och Tidningen Vi)	15
EBSCOhost MasterFILE Elite (en engelskspråkig databas med artiklar i fulltext från över 1.000 tidskrifter)	19
XreferPlus (nättjänst där man kan söka i 100 referensböcker, uppslagsverk och olika lexikon samtidigt)	1
Artikeldatabaser, referens	
ArtikelSök (referenser till artiklar i svenska tidningar och tidskrifter från 1979 och framåt)	19

Därutöver erbjuder de flesta biblioteken minst ytterligare tre databaser som inte alltid omnämns. Det handlar om Dagens Industri, Läkartidningens artikelregister samt Råd & Röns artikelarkiv, vilka är sökbara tidningsarkiv som biblioteket fått genom prenumerationer på tidskrifterna.

5.3 Digitala tjänster som ersätter det fysiska biblioteket

Gränserna mellan vad som kompletterar och vad som ersätter ett besök i det fysiska biblioteket är, som tidigare påpekats, inte alldeles självklara: vissa tjänster kan höra

hemma under båda två. Flera av ”gränsfallen” har placerats under kapitel 5.2. De tjänster som tas upp i detta kapitel är däremot sådana att de inte kräver att man besöker det fysiska biblioteket, förutsatt att man har en dator hemma. Det handlar om att kunna läsa och lyssna på e-böcker och e-ljudböcker, möjligheten att lotsas vidare ut till e-tidningar och e-tidskrifter, möjligheten att kunna lyssna på e-musik samt att kunna se e-video hemifrån sin egen dator. Andra helt digitala tjänster kan till exempel innebära att man kan komma in i bibliotekets databaser utan att uppsöka biblioteket, att på egen hand kunna söka information via bibliotekets kvalitetsgranskade och strukturerade länkar, att kunna skicka e-postfrågor till eller chatta med en bibliotekarie, samt att, utan att uppsöka biblioteket, ta del av instruktioner om hur man på bästa sätt använder det digitala biblioteket.

Redovisningen sammanfattas i tabellerna 3a och 3b i slutet av kapitlet.

E-böcker och e-ljudböcker

En e-bok är ett digitalt dokument vilket om den hade tryckts skulle ha kallats bok. Den gemensamma leverantören av e-böcker till folkbiblioteken heter eLib. Drygt 50 folkbibliotek deltar i samarbetet (september 2003) (Lunneborg, 2003, s. 3, 5).

En vidareutveckling av e-boken är e-ljudboken. 37 folkbibliotek i landet har provat tjänsten (mars 2004), som innebär att låntagaren via bibliotekets webbplats lånar en inläst bok. Dessutom kan man följa med i texten på skärmen (eLib). Den största fördelen med e-boken anses vara sökfunktionen i texten, även om denna rent tekniskt måste och förväntas utvecklas inom en snar framtid (Fjällbrant, 2003, s. 37).

E-tidningar och e-tidskrifter

Eftersom tidningar och tidskrifter är en viktig tjänst på det fysiska folkbiblioteket, bör även den digitala motsvarigheten nämnas, även om det inte som i fallet med e-boken är något som biblioteken tillhandahåller. Biblioteken kan dock tillhandahålla väl strukturerade och lättfunna länkar till en mängd olika tidningar och tidskrifter. *Kiosken* är ett tidningstorg med länkar till nyhetsmedier i hela världen, i första hand tidningar med nyheter på landets språk. *Svensk periodica online* och *Svenska dagstidningar online* är länklistor sammanställda av Kungliga Biblioteket. Även under portalen *Inetmedia* finns en samling med medielänkar. Totalt 15 av våra bibliotek länkar till en eller flera av dessa tidnings- och tidskriftslänksamlingar.

Det är på flera av biblioteken inte alldeles enkelt att hitta länken till tidningarna och tidskrifterna. I några fall gömmer de sig flera sidor bort, och dessutom ibland i en SAB-strukturerad länksamling under signum B.

E-musik – Mp3-filer

När den här uppsatsen påbörjades fanns fortfarande inget folkbibliotek i Sverige som erbjöd e-musik. Därefter startade Lunds stadsbibliotek en sådan tjänst, och innan den här uppsatsen färdigställts har även Stockholms stadsbibliotek anslutit sig. Fler bibliotek kommer sannolikt att erbjuda hemlån av klassisk musik via mp3-filer inom en snar framtid. Umeå stadsbibliotek planerar att införa denna tjänst under hösten 2004 (Umeå

stadsbibliotek. Nyhetsbrev. 6 april 2004. Bibliotek 2007 inför nya webbaserade tjänster). Till en början rör det sig uteslutande om klassisk musik, för att man inte ska få problem med rättigheterna. I Danmark finns denna tjänst redan på flera bibliotek (Jarminder, 2004).

E-video

Umeå stadsbibliotek arbetar för närvarande med att infoga e-video i sitt digitala bibliotek. Genom ett samarbete med Film i Västerbotten kommer det att ges möjlighet att ladda ner och ta del av lokalt producerad kortfilm (ibid.).

Databaser

På samtliga bibliotek som erbjuder databaser gör man en åtskillnad mellan sådana som man kan nå hemifrån, och sådana man endast kan använda via bibliotekets datorer. Stockholms stadsbibliotek gör dessutom en åtskillnad mellan databaser som kan nå från stadsbiblioteket och från stadens övriga bibliotek.

Den vanligaste licensdatabaser som man kan söka i hemifrån är EBSCO MasterFile Elite, som innehåller 1200 engelskspråkiga tidskrifter i fulltext. 19 bibliotek i undersökningen erbjuder denna tjänst. Vid vissa av biblioteken som erbjuder EBSCO MasterFile Elite har man även EBSCO NoveList, en engelskspråkig databas om skönlitteratur med recensioner, kortfattade bokreferat och författarinformation. Det framgår dock inte med tillräcklig tydlighet när även NoveList ingår för att vi skall kunna lista den nedan, men vid *åtminstone* fem av biblioteken finns även denna; sannolikt fler.

Länkar

Val av länkar, och det sätt man väljer att strukturera dem, är en viktig del i det digitala folkbiblioteket. Det visar hur man väljer att guida sina användare in i ett fördjupat informationssökande.

Utöver länkar till andra bibliotekskataloger har 18 av biblioteken länkar av andra typer på sin webbplats. Här ser vi en synnerligen stor variation mellan biblioteken, såväl i antal som i struktur och typ av länkar. 3 av 21 bibliotek saknar alltså länkar till annat än bibliotekskataloger; 2 stycken saknar länkar överhuvudtaget. Några av biblioteken har byggt upp egna, större länksamlingar. NILS, Nätbaserad Information Litteratur Service, är en sådan som drivs av Lånecentralen i Malmö. Syftet med NILS är att, som namnet antyder, samla, utvärdera och strukturera information, litteratur, tjänster och länkar inom olika ämnesområden. Andra bibliotek i undersökningen har byggt upp egna, men mindre länksamlingar. Man kan också hänvisa till varandra: exempelvis länkar Eskilstuna bland annat till Örebros samling. Flera av biblioteken länkar också till Mölndals SAB-ordnade länksamling. Vid ett par av biblioteken har man valt att lyfta fram länkar av lokal karaktär. Vid Växjö stadsbibliotek dominerar denna typ av länkar, vid Uppsala stadsbibliotek utgör de en stor del.

Den vanligaste typen av länkar överlag, bortsett från andra bibliotekskataloger, är olika typer av samhällsinformation: Rixlex (Riksdagens databas över gällande lagar och författningar), SverigeDirekt sökningar på alla webbplatser inom den svenska offentliga sektorn, Samhällsguiden (vägledning till det svenska samhället, utgiven av Riksdagen) och Lagrummet (den offentliga förvaltningens gemensamma webbplats för svensk rättsinformation). På Göteborgs stadsbiblioteks webbplats finner vi ytterligare två typer av länksamlingar, dels till mångkulturella bibliotek, dels till boklådor.

Fråga biblioteket, nationell tjänst

Nättjänsten Fråga biblioteket är ett samarbetsprojekt mellan bibliotek i Sverige och på Åland samt Kulturnät Sverige. Tjänsten är tudelad med dels en chatt-funktion, ibland benämnd ”Tala med en bibliotekarie” eller ”Bibliotekarie direkt”, samt en e-postfunktion. 36 bibliotek samarbetar och svarar på frågor, men det är fritt fram för alla bibliotek att länka till denna tjänst. E-posttjänsten har funnits sedan 1998 medan chatt-tjänsten startade 2001 (Fråga biblioteket). 13 av de 21 biblioteken vi har tittat på har en länk till Fråga biblioteket.

Fråga bibliotekarie, lokal tjänst

Istället för att länka till den nationella Fråga biblioteket-tjänsten har två bibliotek i vår undersökning valt att erbjuda en egen lokal motsvarighet. Ett bibliotek erbjuder såväl en lokal fråge-tjänst som länk till den nationella tjänsten.

Sökskola

I takt med att biblioteken utvecklar sina webbplatser, borde man även utveckla undervisningen av sina användare i hur man använder det nya biblioteket. Det gör man säkerligen också på plats i det fysiska biblioteket, men om man till fullo skall kunna utnyttja ett digitalt bibliotek utan att behöva uppsöka det fysiska biblioteket, bör sådan undervisning också finnas online. Det är dock inte speciellt vanligt, varför det är värt att notera Karlstad stadsbiblioteks Sökskola på webbplatsen, i vilken man beskriver hur man bäst går tillväga för att finna relevant information, sökning i databaser och på Internet, källkritik etc.

Tabell 3a. Antal bibliotek som erbjuder olika typer av digitala tjänster som kan ersätta det fysiska biblioteket

Typ av tjänst	Antal bibliotek
E-böcker och e-ljudböcker	17
E-tidningar	15
E-musik – Mp3-filer	1
Fråga bibliotekarie, nationell tjänst	13
Fråga biblioteket, lokal tjänst	3
Länkar	19 *
Databaser - särredovisas i tabell 3b	

* varav 1 enbart har länkar till andra bibliotek

Tabell 3b. Databaser, sökbara hemifrån

Databaser	Antal bibliotek
EBSCOhost MasterFILE Elite (en engelskspråkig databas med artiklar i fulltext från över 1.000 tidskrifter)	19
XreferPlus (nätjänst där man kan söka i 100 referensböcker, uppslagsverk och olika lexikon samtidigt)	1
ArtikelSök	1

5.4 Digitala tjänster utan motsvarighet i det fysiska biblioteket

Ovan har vi tittat på digitala tjänster som kan sägas ersätta det fysiska biblioteket, d.v.s. de har en motsvarighet i det fysiska biblioteket. Man kan också tänka sig att en digital tjänst är något helt nytt, något som inte tidigare har förekommit i det traditionella biblioteket. Man skulle också kunna säga att där själva användningen av en redan existerande tjänst är förändrad eller breddad, har denna utvecklats till något helt nytt. E-böcker kan vara ett exempel på detta: jämfört med tryckta böcker har de inneburit ett förändrat sätt att använda materialet, i och med att de kan lånas ut till många låntagare samtidigt, vilket är en stor fördel när det till exempel handlar om en snabbt ökande eller tillfällig förfrågan på ett visst exemplar. Detta är dock inte alltid fallet, utan beror på vilken modell för e-böcker man valt, vilket i sin tur beror på e-boksleverantör. eLib erbjuder biblioteken att låna ut hur många e-böcker som helst samtidigt. Biblioteket kan dock själva sätta upp spärrar i systemet för att inte överskrida sin budget, eftersom man betalar för varje nedladdning (eLib). En undersökning av vilken modell som är vanligast ingår inte i den här undersökningen, utan vi får endast föra resonemanget hypotetiskt huruvida e-böcker skall betraktas som en tjänst som ersätter en befintlig dito i det fysiska biblioteket, eller om det genom sitt möjliga användningssätt innebär något nytt i förhållande till det fysiska biblioteket.

Förutom en förändring i distributionssätt, utgör naturligtvis den rena digitaliseringen ett exempel på digitala tjänster utan motsvarighet i det fysiska biblioteket. Sådana hittar man i första hand på de digitala forskningsbiblioteken, där äldre material som man kanske inte kunnat få ta del av innan, nu görs tillgängligt för allmänheten. Materialets beskaffenhet har gjort att folkbiblioteken inte har haft så stor anledning att ägna sig åt

detta hittills. Ändå hittar vi några exempel på detta i vår undersökning. Gemensam nämnare för dessa är att de är av lokal karaktär. På Uppsala stadsbiblioteks webbplats har man lagt ut samtliga julnummer av Uppsala Nya Tidning (UNT) 1906-1950 i fulltext. Intresset för dessa sägs vara stort, vilket kan delvis bero på att man har gjort artiklarna sökbara i bibliotekskatalogen. Artiklarna har alla anknytning till Uppsala och Upplandsregionen och behandlar folkloristiska ämnen som folkseder, bygdehistoria, historiska händelser och personminnen (Uppsala kommun – UNT:s julnummer 1906-1950).

På Växjö stadsbiblioteks webbplats finner vi en liknande digitalisering med lokal anknytning, nämligen Carl von Linnés första manuskript från 1725, *Örtabok*. Själva manuskriptet finns också i Växjö stadsbiblioteks samlingar (Carl von Linné på Internet).

Regional anknytning har även koncentratet av den uppdaterade Internetversion av Bernt-Olov Anderssons verk Gästrik Hälsinge litteratur som vi hittar på Gävle stadsbiblioteks hemsida. Den innehåller två essäer med de båda landskapens litteraturhistoria samt tjugo författarporträtt och ett Ortsregister (Författare i Hälsingland och Gästrikland).

6 ANALYS

I inledningskapitlet ställde vi oss fem frågor om det svenska digitala folkbiblioteket. Den första handlade om hur det beskrivs i måldokumentet, de tre påföljande handlade om hur de såg ut på webbplatserna. Den sista frågan gällde hur det svenska folkbibliotekets särdrag kommer fram på webbplatserna. Resultatdiskussionen nedan försöker med tre underkapitel följa denna indelning för att därmed söka ge svar på frågorna.

6.1 Det digitala biblioteket i folkbibliotekens måldokument

Genomgången av bibliotekens måldokument uppvisar i princip lika många olika typer av måldokument som bibliotek. Avsaknaden av måldokument även vid större bibliotek gör att det nya förslaget till tillägg i bibliotekslagen om att kommuner och landsting bör anta planer för biblioteksverksamheterna, känns angeläget. För en så ny verksamhet som det digitala biblioteket är det extra viktigt att det finns riktlinjer antagna för dess utformning.

Inte oväntat talas mindre om riktlinjerna för de digitala verksamheterna ju mera övergripande ett dokument är.

I och med att det just nu är så aktuellt för många bibliotek att upprätta biblioteksplaner, bör man också vara medveten om att man kanske sneglar på sina kollegor vad gäller formuleringar. Förmodligen kommer det att hända mycket i biblioteksplane-Sverige de närmaste åren, och ett måldokument som är ett par år gammalt kan kanske redan betraktas som gammalt. En förklaringsfaktor till att ett dokument talar mycket om det digitala biblioteket skulle alltså kunna vara att det helt enkelt är några år nyare, än motsvarande dokument som inte nämner det i samma omfattning.

Det är alltså viktigt att ett bibliotek för det första har ett måldokument, och för det andra att måldokumentet innefattar alla samlingens olika sorters medier. Här finns en stor variation på de bibliotek som vi har studerat, alltifrån bibliotek som överhuvudtaget förefaller sakna måldokument, via de bibliotek som inte gärna diskuterar andra media än de traditionella, till de bibliotek som ägnar stort utrymme åt den digitala sidan av sin verksamhet. Det *kan* hänga samman med bibliotekets storlek – Stockholm och Malmö har biblioteksplaner i vilka det digitala biblioteket finns med. Göteborg och Uppsala kan vi inte uttala oss om i det avseendet. Vi kan också finna andra förklaringsfaktorer till att digitala bibliotek ges stort utrymme. I Umeå bidrar sannolikt projektet Bibliotek 2007, som till stor del fokuserar på utvecklingen av det digitala biblioteket, till att så många nya tankar och idéer kommit fram där.

Oväntat många bibliotek nämner överhuvudtaget inte sin digitala verksamhet i såna måldokument. Av de som gör det är det många som talar om den i svepande ordalag som ”ny teknik”, ”elektroniska media” etc. I några av bibliotekens måldokument utgör dock det digitala biblioteket en viktig och tydligt specificerad del av bibliotekets verksamhet. Förutom ett stort intresse för det digitala biblioteket kan detta, som tidigare nämnts, bero på hur nytt måldokumentet är.

Eftersom vi inte har tittat på några riktigt små bibliotek, är det svårt att med säkerhet uttala sig om vilken betydelse man kan tillmäta storleken på biblioteken när man försöker bedöma vilket intresse som finns hos politiker och tjänstemän för det digitala biblioteket. Det finns en skillnad, men den är inte helt uppenbar. En troligare förklaringsfaktor till skillnader biblioteken emellan är förmodligen helt enkelt hur nytt måldokument man har. Den snabba föränderligheten på det här området gör att ett par års skillnad kan innebära mycket. Ett troligt exempel på detta – troligt eftersom vi inte har det gamla dokumentet att jämföra med - är Gävle stadsbibliotek, som i sin alldeles nya biblioteksplan talar mycket om sin digitala verksamhet.

Begrepp

Det digitala biblioteket har olika namn på de olika biblioteken. Här kan vi sannolikt skönja en viss skillnad mellan de stora och mellanstora bibliotek vi har tittat på. Stockholm heter det *Virtuella biblioteket*, i Göteborg *Digitala biblioteket*, i Uppsala *E-biblioteket*, medan man i Karlstad talar om sin *webb-sida* och i Jönköping att man ska starta *nät-service*. Det digitala biblioteket kan också innebära, som i Halmstad, att det skall finnas internetanslutna datorer på biblioteket. I Stockholm och Gävle talar man om hybridbiblioteket, som också är det ord med vilket forskare idag gärna benämner det kombinerade fysiska och digitala biblioteket.

Man är i de allra flesta måldokument synnerligen vag i sina formuleringar. I den mån man överhuvudtaget nämner det digitala biblioteket, vilket man i förvånande många dokument inte alls gör, talar man till exempel om ”publik IT-verksamhet”, ”databaser”, ”elektroniska media” eller ”nya media”. Begreppet ”digitala bibliotek” är fortfarande långt ifrån den gängse benämningen, och ”hybridbibliotek” återfinns vi endast i två av dokumenten.

Innebörd

Vi kan också finna skillnader med vad man vill göra av sitt digitala bibliotek. Skiljelinjen här går dock nödvändigtvis inte mellan de stora och mellanstora biblioteken. Stockholm intar till viss del en särställning, i och med det digitala biblioteket ges så stort utrymme i deras biblioteksplan, vilket naturligtvis i sin tur beror på att Stockholm har organiserat sitt virtuella bibliotek i en organisatoriskt självständig enhet. I ett på deras webbplats dokumenterat idéseminarium är det dock i Umeå som vi finner de mest konkreta och långtgående idéerna om hur man vill utforma sitt digitala bibliotek. Det är dock mycket ovanligt att man i måldokumentet kommer i närheten av några av de tydliga definitioner som ges av forskare i ämnet.

Nätverkstanken är återkommande och gemensam för flera av biblioteken. Ett digitalt bibliotek öppnar vägar för en helt ny typ av samverkan mellan olika sorters bibliotek,

och kanske är det också så att det krävs för att så skall ske. Det digitala biblioteket är, med Stockholms formulering, ”sömlöst”.

Vad vill man då använda sitt digitala bibliotek till? Vill man i första hand kopiera det kunskapsintensiva digitala forskningsbiblioteket med ett brett utbud av exempelvis fulltextdatabaser eller finns det i det digitala folkbiblioteket plats för andra tjänster som även speglar det traditionella folkbibliotekets uppgifter? Det finns plats för både och, menar man i Stockholms biblioteksplan – såväl den stora konsten, de odödliga tankarna och den viktiga kunskapen. Samma tankegångar finner vi hos Jönköpings stadsbibliotek, där man poängterar att satsningen på e-boksutlåning skall gälla såväl skönlitteratur som facklitteratur. Här finner vi också tanken på att starta läsecirklar på nätet.

Chowdhury & Chowdhury nämner som vi tidigare sett som en av fördelarna med det digitala biblioteket att det ökar möjligheten att använda informationen genom att eliminera tidsmässiga, rumsliga, språkliga och kulturella barriärer. De tidsmässiga och rumsliga fördelarna är något som flera av dokumenten återkommer till, däremot är det ovanligare med kopplingar till språkliga och kulturella barriärer. Något som omnämnes i Umeå är dock vikten av att tillhandahålla internationella e-böcker på invandrarspråk.

En tidig funktion med bibliotekens ”hemsidor”, vilket var den gängse benämningen för några år sedan, var att fungera som marknadsförare av det fysiska biblioteket. Den funktionen finns naturligtvis fortfarande kvar. Det finns också andra sidofunktioner med det digitala biblioteket, än att det skall fungera som ett bibliotek i sig. En sådan är att betrakta det som ett hjälpmedel för funktionshindrade, vilket understryks i bland annat Stockholm och Umeå, eller att se de som ett led i en strävan att uppnå miljömål (Stockholm). Den ständiga tillgängligheten är också något som framhålls av många, däribland Eskilstuna.

Det talas sällan explicit om vilka som utarbetar de nya interaktiva tjänsterna, men åtminstone i Stockholms stadsbiblioteks biblioteksplan fastslås detta, nämligen stadsbiblioteket i samarbete med stadens IT-ledning.

Två speciella funktioner som det digitala biblioteket fyller påpekas i Stockholms måldokument, nämligen att det bidrar till en ekologiskt hållbar storstad, och att det kan innebära en fördjupning av demokratin då det kan användas till att bryta segregationen. Demokratiaspekten återfinns som vi tidigare sett i en NORDINFO-rapport om fördelarna med det nordiska digitala biblioteket. En annan del av demokratibegreppet framhålls i Gävles måldokument, där man påpekar att det är viktigt att uppmärksamma den grupp människor som inte har tillgång till Internet hemma.

I två av måldokumenterna talar man om hybridbiblioteket, nämligen vid biblioteken i Gävle och i Stockholm. I Gävle definierar man det som ett bibliotek som är en fysisk plats för kultur- och informationsförmedling, grundad på såväl tryckt som elektroniskt material och ett elektroniskt bibliotek tillgängligt via Internet. När vi har talat om det fysiska biblioteket har det kanske legat implicit att det bara handlat om böcker och tryckta medier. Här väljer man dock att även framhålla de digitala tjänster som tillhandahålls på biblioteket.

En ytterligare viktig funktion med det digitala biblioteket framhålls i bland annat Stockholms och Umeås måldokument, nämligen dess fördel som tillgängliggörandet av biblioteket för funktionshindrade av olika slag.

Slutligen finner vi även exempel på hur det digitala biblioteket kan innebära nya användningsområden i det dokument som producerats i Umeå i samband med deras projekt Bibliotek 2007. Man föreslår där bland annat att man på webbplatsen lägger ut en karta över litterära skådeplatser i regionen, genom vilken man ska kunna navigera sig fram till skådeplatsen för en bok. En annan tanke är att skapa ett författargalleri där man på liknande sätt navigerar sig fram bland olika författare. I Gävle nämner man möjligheten att utnyttja det digitala biblioteket för individuella riktade informationstjänster.

6.2 Det digitala biblioteket på folkbibliotekens webbplatser

På samma sätt som biblioteken har genomgått en utveckling från att vara enbart boksamlingar, håller folkbibliotekens webbplatser på att genomgå motsvarande utveckling från att inte vara enbart databaser över böcker. De flesta av dessa webbplatser erbjuder numera interaktiva tjänster, såsom att man kan förnya sina lån, fråga om en bibliotekarie etc.

De varierande ambitioner som man kan utläsa i bibliotekens måldokument speglas inte helt på webbplatserna. Webbplatserna uppvisar i vissa avseenden stor homogenitet vad gäller de digitala tjänsterna. Framför allt gäller detta tjänster som har hybridkaraktär, medan man finner större variationsrikedom i fråga om nyare och från det fysiska biblioteket fristående tjänster. På samma sätt som vi kan notera en, om än inte alltid helt distinkt, skillnad mellan de stora och mellanstora biblioteken i måldokumentet, så kan man även göra detta i fråga om webbplatserna. Biblioteken i Stockholm, Göteborg, Malmö och Uppsala uppvisar en mångfald av digitala tjänster på sina webbplatser, medan några av de mindre biblioteken har betydligt färre länkar och databaser. Det är dock på flera av de mindre, läs: mellanstora, biblioteken som vi finner en mer lokal ”touch”, i form av exempel en stor mängd lokala länkar eller porträtt av lokala författare.

En bibliotekskatalog på bibliotekswebbplatsen är inte tillräckligt för att göra det till ett virtuellt bibliotek, enligt Hildebrand m. fl. Det är dock fullt tillräckligt för att göra det till ett hybridbibliotek d.v.s. ett bibliotek som har introducerat digitala bibliotekstjänster vid sidan av sina traditionella bibliotekstjänster, en blandning av fysiska bibliotek och digitala bibliotek. Samtliga bibliotek vi har tittat på har för avsikt att vara och är hybridbibliotek.

Samtliga bibliotek vi har tittat på har sin bibliotekskatalog på webbplatsen. Man kan söka i katalogen och se sina låna, göra omlån, reservera. Samtliga bibliotek har också länkar till andra bibliotekskataloger. Vanligast är att man länkar till LIBRIS och bibliotek.se. Dessutom har samsökningskataloger blivit vanligt på flera håll, vilket visar att man är intresserad av att ge användaren möjlighet att söka även på lite mer närliggande bibliotek. Vissa bibliotek väljer att länka även till större bibliotek längre bort: British Library är inte ovanligt.

Skillnaden i de tjänster som det svenska digitala folkbiblioteket erbjuder är något mindre i fråga om sådana tjänster som kompletterar det fysiska biblioteket och något större i fråga om sådana tjänster som ersätter det. En stor del av biblioteken ansluter sig till de tjänster som vi benämnt såsom kompletterande till det fysiska biblioteket, bortsett från vilka olika databaser man erbjuder. Här är variationen större, vilket naturligtvis beror på ekonomiska faktorer. En något större variation kan också ses mellan biblioteken i fråga om de tjänster som ersätter det digitala biblioteket, exempelvis huruvida man har en välstrukturerad och väl avvägd länksamling. Lika viktig förklaringsfaktor som en stark ekonomi kan säkerligen entusiastiska webbredaktörer vara.

Exempel på ”nya” digitala tjänster är kanske det som skiljer biblioteken mest åt, och det är sannolikt också här som den stora utmaningen och utvecklingspotentialen ligger för folkbiblioteken de närmaste åren. Man inser för övrigt utvecklingsmöjligheterna när man betänker att Internet bara har funnits på biblioteken i omkring tio år.

När det handlar om tjänster som vi här har valt att karakterisera som utan motsvarighet i det fysiska biblioteket krävs egentligen en mer ingående diskussion om vilka tjänster som egentligen bör räknas hit. Digitalisering utgör i dagsläget ingen omfattande verksamhet vid de svenska folkbiblioteken. Några exempel finns dock, och det är inget som säger att det inte kan bli det i framtiden. Detta är naturligtvis ett fält som lämpar sig väl för samarbete med högskolebiblioteken. Mindre digitaliseringsprojekt med lokal anknytning som vi sett exempel på i bland annat Uppsala och Växjö kan säkert passa extra bra vid folkbiblioteken. Även här kan det dock finnas stora utvecklingsmöjligheter, åtminstone vid de stora biblioteken och de som har ett nära samarbete med ett forskningsbibliotek, såsom till exempel sker vid The New York Public Library. Vad gäller ett förändrat distributionssätt, är införandet av e-böcker ett tydligt exempel på en tjänst som innebär ett nytt användande av biblioteket - åtminstone i de fall avtalen tillåter flera utlån av samma titel samtidigt.

Decentraliseringen av högskoleväsendet har inneburit att det numera finns högskolebibliotek på en mängd olika platser. Därför är det svårt att utifrån vårt urval dra slutsatser om skillnader mellan stadsbibliotek utan närhet till något högskolebibliotek och stadsbibliotek som har en sådan närhet. Stadsbiblioteket i en klassisk universitetsstad som Uppsala har en mycket stor mängd länkar, varav en del har lokal karaktär. Detsamma gäller dock även biblioteket i Växjö, vars länkar huvudsakligen är av lokal art.

Något oväntat är det dock att se hur vissa av tjänsterna skiljer sig så markant åt, speciellt när det handlar om tjänster som alla bibliotek relativt lätt skulle kunna anamma, och som inte är av ekonomiskt slag, exempelvis betaldataaserna. Fråga biblioteket är en sådan tjänst, där vem som helst har möjlighet att ansluta sig utan att behöva vara ett av de svarande biblioteken. Det är dock bara 13 av de 21 biblioteken som är anslutna. Detsamma gäller vilka länkar man väljer att presentera på sin webbplats. En självklarhet i Bibliotekssverige idag vore att länka till den nationella samkatalogen bibliotek.se. Ändå saknar två av biblioteken i vår undersökning en sådan länk. Vi har tittat på några av de större biblioteken i landet; man kan anta att siffran är ännu högre bland mindre bibliotek. Man kan även se det som god service att länka till ett annat närliggande

folkbibliotek eller ett närliggande forskningsbibliotek, men fortfarande saknar 11 respektive 3 av biblioteken sådana länkar.

Ett gemensamt drag på många av bibliotekens webbplatser är att man idag har en oskarp gräns mellan vad som är rena länkar och vad som är databaser. God kvalitet vid val av medier är något som ofta framhålls i folkbibliotekssammanhang, exempelvis i betänkandet *Folkbibliotek i Sverige*. Vad gäller information i digital form är det viktigare än någonsin att tydliggöra för användaren var någonstans han befinner sig när han söker information. Många av biblioteken ovan väljer att kalla sina länkar för databaser, vilket inte behöver vara felaktigt eftersom det kan vara länkar till databaser. Det är dock inte lätt för en användare, speciellt inte om denne sitter vid en dator på biblioteket och söker, att veta om det rör sig om en länk till en gratis databas eller en betaldatabas. Hemifrån blir det enklare, eftersom man då måste uppge sitt lånekort + pin-kod för att få tillgång till betaldatabaserna. Det är dock inte något som framgår tydligt nog i hur man förtecknar länkar respektive databaser. På samma sätt är det inte alltid tydligt vilka tjänster som faktiskt erbjuds på webbplatsen; dessa kan dölja sig flera sidor bort från startsidan.

Alldeles självklart är naturligtvis, att om man bestämmer sig för att bygga upp en egen länklista, är det också viktigt att man har tid och resurser att underhålla den. Vid flera av biblioteken finns dessvärre en hel del länkar som inte fungerar.

Många av databaserna är gemensamma för biblioteken, vilket beror på att man har en gemensam upphandling av nättjänster. Kostnads- och upphovsrättsliga skäl styr vilka av databaserna man kan söka i hemifrån.

Att som vissa bibliotek explicit kalla sin digitala verksamhet för Digitala biblioteket, Elektroniska biblioteket, Virtuella biblioteket antyder en högre ambitionsnivå med de digitala tjänsterna, men det innebär inte nödvändigtvis att man har mer utvecklade tjänster än de andra. Man kan också välja att vara mera blygsam i sin framtoning, och som på Halmstad stadsbibliotek kalla det för Självbetjäning.

6.3 Det digitala folkbiblioteket - hybridbiblioteket

Folkbibliotekens idé om det digitala biblioteket är starkt påverkad av forskningsbiblioteken. De tjänster som man erbjuder fokuserar till stor del kring information. Ett viktigt undantag utgörs av e-böckerna, åtminstone de skönlitterära e-böckerna, som får anses vara ett exempel på bibliotekens kulturuppgift. De flesta av biblioteken här tillhandahåller e-böcker, och samt några även de nyare e-ljudböckerna. Det har diskuterats vilket genomslag speciellt de skönlitterära e-böckerna egentligen kommer att få, och i bland annat en rapport vid Umeå stadsbibliotek framhålls mycket riktigt fack-e-böckerna som mera användbara. En eventuell e-boksskepsis är dock inget som märks av på webbplatserna, där man på flera ställen gör reklam för nya e-böcker och framför allt det nya fenomenet e-ljudböcker. Det kan ju möjligen vara så att e-ljudböckerna kommer att vara intressantare just på den skönlitterära sidan.

Än så länge är det digitala folkbiblioteket alltså mer inriktad på att förmedla information än kulturupplevelser, vilken kanske kan tyckas naturligt med tanke på mediets beskaffenhet. Vi har dock sett några exempel på lite annorlunda tjänster, framför allt

utomlands, såsom Torontos berättarläsningstjänst. Det råder dock som vi sett delade meningar huruvida sådan verksamhet överhuvudtaget bör utgöra en del av det digitala biblioteket. Detsamma gäller e-handeln, som dessutom är ännu mera svårplacerbar vad gäller informations- kontra kultursektorn!

Begrepp som återkommer i flera av måldokumenterna är nätverk och samarbete. Just det digitala biblioteket förefaller vara en arena där man är ense om lämpligheten i att samarbeta. Om man översätter detta i praktiken, så kan man i bibliotekens webbstruktur hitta flera exempel på detta, på olika nivåer. I två av biblioteken är samarbetet mycket djupgående. I Sambiblioteket i Härnösand delas såväl lokal som webbplats mellan Härnösands kommunbibliotek, Mitthögskolans bibliotek och Länsbiblioteket Västernorrland. Man har egna sidor på webbplatsen, vilka möjliggör att man ändå bibehåller den egna profilen. På exempelvis kommunbibliotekets förteckning över vilka databaser som är tillgängliga, finns också en hänvisning till det utökade utbud av databaser som står att finna i Mitthögskolans förteckning. På Gotland har man ett helt integrerat stads- och högskolebibliotek i Almedalsbiblioteket. Ett annat exempel på hur man kan förverkliga nätverkstanken, om man inte vill gå så långt som till att dela sin webbplats med det närliggande forskningsbiblioteket, är att ha mycket tydliga länkar till detsamma, eller till andra närliggande folkbibliotek. Som vi har sett återfinns detta på flera av biblioteken.

Den tidigare nämnda undersökningen av Bergstrand från 2003 avser webbplatserna hos ett stadsbibliotek och fem regionbibliotek, d.v.s. mindre folkbibliotek. Hennes slutsats är att mycket återstår innan dessa kan kalla sig virtuella bibliotek. Framför allt gällde detta de mindre biblioteken, men inte ens stadsbiblioteken var där än enligt Bergstrand. I vår undersökning har vi tittat på ett antal större biblioteks webbplatser, vilket kan spela en viss men kanske inte helt avgörande roll för hur långt man kommit på vägen mot det digitala biblioteket. Om några år det inte omöjligt att de slutsatser i vår undersökning som dras för de större biblioteken i landet även kommer att gälla för de mindre. Utvecklingen pekar redan nu mot att det digitala biblioteket i många avseenden kommer att se likartad ut över landet.

Däremot är inte troligt att de som förutspått att det fysiska biblioteket kommer att försvinna kommer att få se sina spådomar uppfyllda inom överskådlig framtid. I såväl måldokumenterna som på bibliotekens webbplatser är hybridbiblioteket den förhärskande varianten av det digitala biblioteket, även om man endast i undantagsfall använder det här begreppet. I måldokumenterna understryks på flera ställen att man vill värna såväl det tryckta ordet som de nya elektroniska tjänsterna, och på webbplatserna är de dominerande digitala tjänsterna de som har hybridkaraktär, det vill säga de som kompletterar ett besök på det fysiska biblioteket..

Även bland forskarna förefaller hybridbiblioteket numera vara den vanligaste uppfattningen om det digitala bibliotekets utveckling inom överskådlig framtid.

Det har inte varit ett uttalat syfte med uppsatsen att studera relationer mellan vision och verklighet för de enskilda biblioteken; det är inte heller möjligt att göra så, eftersom resultatredovisningen inte är upplagd på det sättet. Utan att gå in närmare på dessa, kan man ändå konstatera att ett visst samband finns mellan vision och verklighet. De bibliotek där man inte uttalar sig närmare om den digitala delen av sin verksamhet har inte heller de mest utvecklade webbplatserna och vice versa. En annan slutsats man kan

dra är att det finns en större spännvidd mellan de olika måldokumenterna än mellan de olika webbplatserna, från att inte ha något alls till att ha genomarbetade dokument med termer om det digitala biblioteket som korrelerar med forskningen om digitala bibliotek. Vissa bibliotek saknar som sagt måldokument, medan inga bibliotek saknar webbplatser!

Eftersom denna uppsats inte inbegriper några forskningsbibliotek, kan vi inte uttala oss om det digitala folkbibliotekets särdrag gentemot det digitala forskningsbibliotekets. Vi kan dock däremot göra en jämförelse med vad som betraktas som de vanligaste aktiviteterna på ett folkbibliotek, och då kan man konstatera att många av dessa finns representerade i en eller annan form i det digitala folkbiblioteket. I det digitala biblioteket kan man, utan att uppsöka någon fysisk motsvarighet, låna skön- och facklitteratur samt läsa böcker, läsa tidningar och tidskrifter, använda referenslitteratur, låna musik på CD, fråga bibliotekspersonalen om hjälp att hitta information, söka i bibliotekskatalogen och på Internet samt söka information om eller kontakt med statlig eller kommunal myndighet. Snart kan man sannolikt också låna e-videos, d.v.s. ladda ner spelfilmer till hemlån i sin egen dator. Undantag utgörs av i hög grad fysiska aktiviteter som studieplatser och kulturarrangemang. Det är dock inte uteslutet att även de senare framledes kan komma att inkluderas i det digitala biblioteket; videokonferenser är ju knappast ett ovanligt fenomen i många andra delar av den digitala världen.

Sammanfattningsvis pekar denna undersöknings resultat på relativt stora variationer i bibliotekens egen syn på sitt digitala bibliotek samt de tjänster man erbjuder på de svenska folkbiblioteken. I fråga om vissa tjänster, företrädesvis de som kompletterar det fysiska biblioteket, ser de digitala biblioteken mer likartade ut. När det handlar om vilka länkar och databaser som man erbjuder, samt mer ovanliga tjänster, enskilda digitaliseringsprojekt och lokala informationstjänster, har vissa folkbibliotek kommit längre än andra. En internationell utblick antyder dock att de senare är något vi kommer att få se mer av även vid svenska folkbibliotek. Nya tjänster utvecklas ständigt, såväl vad gäller utbildning, kultur och information. När detta skrivs, har man bara vid enstaka bibliotek börjat erbjuda mp3-filer till nedladdning, d.v.s. en möjlighet att ta del av musikupplevelser via sin egen dator, "e-musik". Förmodligen ser vi här, liksom i fråga om e-videon, bara början av vad som kan komma att bli en vanlig tjänst vid de digitala folkbiblioteken. Tillsammans med möjligheten att läsa böcker, såväl skön- som facklitteratur, hemma i sin egen dator, söka information i fulltextdatabaser m.m., visar detta på att man på många folkbibliotek vill arbeta för att såväl deras informations- som kulturuppdrag blir synligt i det digitala folkbiblioteket.

7 SAMMANFATTANDE DISKUSSION – VISION OCH VERKLIGHET

Vi har ovan tittat på några aspekter av det svenska digitala folkbiblioteket. Begreppet digitala bibliotek är det idag vanligaste sättet att beskriva en ordnad samling information med tillhörande tjänster, där informationen förvaras i digitala format och är tillgänglig via ett nätverk. Via måldokumentet på några av landets största folkbibliotek, samt en genomgång av motsvarande biblioteks webbplatser har vi fått en bild av hur det föränderliga svenska digitala folkbiblioteket ser ut 2004. Eftersom det digitala biblioteket framför allt utvecklats inom forskningsvärlden har det varit av särskilt intresse att se om folkbibliotekens speciella profil märks även i deras syn på hur deras digitala bibliotek bör vara och är utformat.

Eftersom det finns ett brett spektrum av definitioner på det digitala biblioteket, finns det också divergerande åsikter om vad som bör ingå i ett sådant. Vissa benämningar, som digitala informationssystem eller digitala publiceringssystem, skulle göra det svårare för folkbiblioteken att i dagsläget kunna passa in. I begreppet digitalt bibliotek ligger dessutom ibland underförstått att det handlar om någon typ av digitalisering av material. Denna sorts digitala bibliotek har föga gemensamt med de svenska webbplatserna, då man än så länge bara finner ett fåtal exempel på att man där ägnar sig åt elektronisk förvaring av böcker och tidskrifter. För att vi överhuvudtaget skall kunna tala om de svenska folkbibliotekens webbplatser som digitala bibliotek krävs alltså att vi anammar en relativt bred definition. Flera av definitionerna vi tittat på uppfyller detta. Väljer vi dessutom KB-utredningens definition, är samtliga studerade webbplatser genuina digitala bibliotek, eftersom man i denna definition inkluderar även tillgången till icke-digitalt innehåll.

I webbplatsernas begynnelse speglade de sannolikt den bild av det digitala biblioteket som var den allmänt förhärskande då. Idag, då forskningen kring digitala bibliotek i sitt begrepp till stor del inkluderar digitalisering av olika typer av material, är det tveksamt om våra folkbiblioteks webbplatser är att betrakta som digitala bibliotek. Den påbörjade utvecklingen med tillgång till databaser etc. även på folkbibliotekens webbplatser tyder dock på att man även här börjat närma sig det digitala biblioteket.

En bibliotekswebbplats är inte längre enbart en webbplats, långt mindre en hemsida som tills inte alltför länge sedan var en vanlig benämning på biblioteksverksamheten på Internet. Det är även ett Digitalt bibliotek, Virtuellt bibliotek, Elektroniskt bibliotek – åtminstone om man ser hur några av landets större folkbibliotek presenterar sig själva på sin webbplats. En mer korrekt benämning är dock hybridbiblioteket, eftersom det pekar på kombinationen av fysiskt och digitalt rum, av tryckt och digitalt material som åtminstone våra svenska folkbiblioteksplatser utgör. Det övergångsstadium som man

menar att hybridbiblioteket är, får nog antas pågå under en mycket utsträckt period, och då inte bara av ekonomiska skäl, utan för att det fysiska biblioteket fortfarande har fördelar som det digitala biblioteket aldrig kan uppnå. Kanske gäller detta speciellt för folkbiblioteken: den stora bredden på folkbibliotekens användare innebär stora krav kommer att ställa på tillgängligheten hos det digitala folkbiblioteket. Det digitala biblioteket är visserligen alltid tillgängligt, men är det tillgängligt för alla? Tillgången till en dator, och kunskapen om detsamma är en förutsättning för att man skall kunna ta till sig de nya tjänsterna. Möjligen är det ett problem som kommer att försvinna om några år när vi kommer att ha en befolkning där datorer för det stora flertalet är en självklar del i tillvaron. Vi har dock sett hur flera forskare har pekat på det digitala biblioteket som en paradox.

Folkbiblioteken har emellertid möjligheter att göra den digitala delen av sin verksamhet till något annorlunda än forskningsbibliotekens motsvarighet. Idag har man inte kommit en bit på den vägen. Ett tänkbart problem kan säkerligen vara att man sneglar på forskningsbibliotekens digitala verksamhet, och försöker kopiera denna. En av de viktigaste trenderna i det digitala bibliotekets utveckling har de senaste åren varit att ge användarna allt mer tillgång till fulltextdokument. Informationsdelen är idag en stor och viktig del av folkbibliotekens verksamhet, och detta skall naturligtvis speglas även på dess webbplats med ett utökad sortiment av fulltextdatabaser, möjligheter till att fråga och chatta med en bibliotekarie etc. En möjlighet, eller risk beroende på hur man ser det, är dock att de digitala folkbiblioteken i alla avseenden utvecklas mot det digitala forskningsbiblioteket, där tillgången till information blir den bärande delen, och där man förlorar sin kulturförmedlande profil. Vi har dock sett några internationella exempel på hur bland annat folkbibliotek i USA på sina webbplatser inkluderar andra tjänster än de som åtminstone i Sverige än så länge inte återfunnits på folkbibliotekens webbplatser, och kanske än så länge inte riktigt ingår i de flesta definitioner av ett digitalt bibliotek.

Tidiga interaktiva tjänster på biblioteken utgjordes av möjligheten att söka i katalogen och att se sina egna lån, göra omlån, och reservera böcker. Därefter har man börjat erbjuda sina användare större eller mindre länksamlingar och nu senast databaser, varav några dessutom är sökbara utanför biblioteken. Sannolikt kommer ytterligare databaser att erbjudas framöver. Det tyder på att man delvis vänder sig till nya användargrupper, något som sannolikt hänger samman med 1990-talets utbildningsexplosion. Man kan alltså anta att användarna av det digitala folkbiblioteket är en lika komplex målgrupp som användarna av det fysiska folkbiblioteket. Det kommer att bli en viktig uppgift för de digitala folkbiblioteken att serva olika typer av användare med olika kunskapsnivå och olika önskemål. Man kan dessutom anta att användarnas krav på såväl forsknings- som folkbiblioteken kommer att ändras, i och med att tillgången till digital information ständigt ökar. Biblioteken måste anpassa sig efter dessa, och framöver kommer vi sannolikt att få se en ännu högre grad av interoperabilitet.

Frågan är vem som formulerar och *bör* formulera, innehållet i en folkbiblioteks webbplats. Om utgångspunkten istället för forskningens definition av ett digitalt bibliotek är de traditionella uppgifter som folkbiblioteken haft och har, så kan också deras webbplatser se annorlunda ut än vad som förespråkas i litteraturen. Då är det inte otänkbart att litteraturafnär via bibliotekets webbplats blir lika självklara som sökningar i bibliotekens kataloger idag är. Som vi sett ovan så finns det ju redan nu exempel på ett

antal tjänster som kopierats från det fysiska biblioteket, tjänster som man kanske inte i första hand tänker på i samband med det digitala folkbiblioteket, till exempel e-handel och sagoläsning för barn.

I flera sammanhang har det påpekats att datavetare haft alltför stort inflytande på utformningen av de digitala biblioteken. Sannolikt har det varit så i begynnelsen. I och med att en bredare allmänhet fått tillgång till Internet och att folkbibliotekens digitala utveckling har skett i takt med detta, har dock sannolikt inflytandet från användarna ökat. Den nya teknikens allt snabbare utveckling i kombination med en kraftig ökning av insatserna på utbildningsområdet har banat väg för utvecklandet av de digitala informationstjänsterna. Samtidigt är det inte bara på informationsområdet det digitala biblioteket har expanderat, utan även på det som traditionellt betraktats som kultur- och underhållningsområdet. När det dyker upp möjligheter till nedladdning av musik och spelfilmer och diskuteras digitala kartor över litterära skådeplatser, kan man ana att det finns en hel del inflytande från vissa användargrupper på biblioteken, samt från bibliotekarierna själva. I fallet Stockholm ser vi dessutom ett tydligt exempel på vad en medveten satsning från politiker och biblioteksledning kan göra för att utveckla det digitala biblioteket. Det behöver alltså inte nödvändigtvis vara så som sades inledningsvis att teknologin föregår beslutsfattarnas intentioner!

Lite förvånande är det kanske att så få måldokument tar upp de speciella förutsättningar som det digitala biblioteket har att spela en roll i den demokratiska processen och som ju traditionellt ansetts vara en av folkbibliotekets viktigaste funktioner.

Inom Norden anses Danmark och Finland ha väl fungerande digitala bibliotek, vilket delvis har förklarats med finansiellt stöd från regeringsnivå, men också med att man här har tagit ett samlat grepp uppifrån på de digitala frågorna. Kanske kommer så också att ske i Sverige om man här väljer att följa KB-utredningens rekommendationer. Vad man då kan fundera över är vilken effekt ett sådant samlat grepp skulle kunna få för folkbibliotekens möjligheter att profilera sin bredare verksamhet genom det digitala biblioteket. Kommer dessa initiativ, som man kan se här och var, att marginaliseras om utvecklingen innebär en homogenisering av de digitala tjänsterna i riktning mot de som erbjuds vid forskningsbiblioteken, d.v.s. bli mer inriktade på informationsförmedling? Man kan naturligtvis också ha olika åsikter om vilken/vilka instans(er) som är bäst lämpad att handha ansvaret för dessa frågor, något som också sker nu i remissyttrandena kring KB-utredningen.

Man kan dock se en fördel i en koordination, om denna skulle kunna leda till ett enhetligt sätt att presentera de digitala tjänsterna. Vi har här tittat på stora och mellanstora bibliotek; det finns anledning att misstänka att de mindre biblioteken som faller utanför undersökningen skulle ha ännu mer att vinna. Ett gemensamt gränssnitt skulle underlätta ingången till om inte ett helt gemensamt informationsmaterial, så åtminstone ett likartat, där även e-böcker och tillgång till e-tidskrifter och andra fulltextdokument ingår. Detta behöver inte innebära att de olika biblioteken inte skulle kunna ha möjligheter att utforma andra delar av sin verksamhet lokalt. Vi kan ju redan se på hur man fört in flera sorts traditionella folkbiblioteksuppgifter i den digitala världen, och flera av dessa kan säkert vinna på att inte ingå i en central samordning. I väntan på en eventuell central samordning, kan vi se försök till samordning på regional nivå, i form av bland annat de regionala samsökningskatalogerna.

Flera tidigare undersökningar visar att bibliotekens webbplatser fortfarande in på 2000-talet skiljer sig stort från varandra. En del innehåller enbart information om bibliotekets adress och öppettider medan andra fungerar som väl utvecklade hybridbibliotek. Eventuellt har det också funnits uppfattningar om att det är på forskningsbiblioteken vi ska finna de stora digitala samlingarna, medan folkbiblioteken huvudsakligen ska ägna sin webbplats åt att meddela adress och öppettider så att användarna kan ta sig dit. De nya digitala tjänsterna visar att det inte alls är så, utan att även folkbiblioteken är på väg att utveckla sitt digitala bibliotek. Eftersom det här är en ny verksamhetsform för folkbiblioteken, kan man säkert få användning av det stöd och den hjälp som föreslås i KB-utredningen och som forskningsbiblioteken tidigare har haft. I så fall skulle folkbiblioteken i ännu högre utsträckning kunna ägna sig åt att ta vara på sin lokala profil i sitt digitala bibliotek, något som vi redan sett flera exempel på ovan.

Såväl forskningsområdet digitala bibliotek som bibliotekens webbplatser (och för övrigt även bibliotekens måldokument) är präglade av en snabb förändringstakt. Om några år kommer en hel del av de komponenter i det digitala biblioteket som känns visionära idag att vara självklarheter, medan andra kommer att upplevas som förhistoriska. Vi har ovan diskuterat hur bibliotekens informationstjänster kan utnyttjas hemifrån, och förutsättningarna har varit tillgång till dator. Sannolikt är vi inte långt borta från uppfyllandet av Borgmans profetia om att vi snart skall kunna utföra informationssökning från flygplan, tåg, bilar och stränder, d.v.s. via mobil teknologi, något som i sin tur naturligtvis kommer att påverka typen av information – eller kulturupplevelser! – som vi söker.

Fortsatt forskning

Forskningen och utvecklingsarbetet kring digitala bibliotek kommer med största sannolikhet att fortsätta utvecklas med samma intensitet som har skett de senaste åren. Det finns en mängd intressanta frågor som för undertecknads del har väckts under arbetet med den här uppsatsen. En aspekt handlar om användarna och det digitala biblioteket. Vilka väljer att använda det digitala folkbiblioteket i stället för det digitala forskningsbiblioteket – de studerande eller folkbibliotekets traditionella blandade målgrupper, som dras till mångfalden i folkbibliotekets utbud - och kommer det även i framtiden att speglas på deras webbplatser? Det kommer vidare att bli viktigt att utvärdera vilka satsningar biblioteken gör för att utbilda sina användare i det nya biblioteket. På nästan samtliga bibliotek vi har tittat på erbjuds exempelvis tidskriftsdatabasen EBSCO med sökmöjlighet även hemifrån, men man gör i allmänhet än så länge ingen större affär av dess existens. Frågan är hur biblioteken försöker nå ut till låntagarna med sina databaser?

I samband med den här uppsatsen hade det vidare varit intressant att komplettera måldokumentet med intervjuer med bibliotekschefer och/eller webbansvariga för att få en fylligare bild av visioner och verklighet, att göra en fördjupa studie av begreppet digitala bibliotek för att därmed ytterligare kunna fokusera på skillnader mellan det digitala forskningsbiblioteket och det digitala folkbiblioteket, och de speciella förutsättningar och möjligheter som finns för de senare

Ett ämne som redan har studerats i flera sammanhang, bland annat i flera magisteruppsatser, är webbplatsernas gränssnitt. Det känns ändå som ett ständigt angeläget ämne, eftersom designen är oerhört viktig för användbarheten. Förutsättningarna för att man som användare till fullo skall kunna utnyttja de digitala tjänsterna är att det framgår till exempel tydligt vad som är interaktiva tjänster och vad som är rena listor. Ibland förefaller det dock som om inte ens konstruktörerna av webbplatserna har klart för sig denna skillnad – vilket är extra allvarligt om det är bibliotekarier som är webbkonstruktörer. Skillnaden mellan bibliotekens gränssnitt sinsemellan är ännu större än de tjänster de erbjuder, och det vill i vissa sammanhang inte säga lite. Om en viss koordination av tjänster skulle innebära förbättrad användbarhet av det digitala biblioteket, så skulle en viss koordination av gränssnitt göra minst lika mycket i detta avseendet.

I den här uppsatsen har jag bara i något enstaka fall tagit upp tankegångar om hur mobil teknologi kan komma att förändra möjligheterna att använda det digitala biblioteket. Inom en snar framtid kommer forskningen sannolikt att ägna sig betydligt mer åt detta fenomen.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Observera att måldokumenterna redovisas i separat förteckning efter käll- och litteraturförteckningen. Där återfinns också adresserna till de undersökta bibliotekens webbplatser.

Material från Internet som finns upptaget i förteckningen var tillgängligt i juni 2004.

AC-sök. Samsökningssida för bibliotekskataloger. [Online] Tillgänglig www:
<<http://www.lansbib.bib.mh.se/bin/acsearch.html>>

The Action Public Library, Old Saybrook, Connecticut. [Online] Tillgänglig www:
<<http://www.oldsaybrooket.com/library>>

Akramy, Sara (2001). *Digitala bibliotek : framtidsvision eller morgondagens verklighet?*. Lund: Biblioteks- och informationsvetenskap, Univ., 2003 (BIVILs skriftserie 2001:1).

Allen, Debra (2003). Public Library Web Sites. *Information Today*, Feb 2003, Vol 20, Nr 2, s. 29-32.

Andersson, Ingvar (u.å.) *Utökade funktioner för webbplats : ett delprojekt i Bibliotek 2007.* [Online] DataResursCentrum, Västerbottens läns landsting. [Online] Tillgänglig www:
<http://www.umea.se/pagedownload/Ume%e5+Kommun/Kultur+%F0+Fritid/Bibliotek/Organisation+%F0+verksamhetsplanering/Projekt/Bibliotek+2007/Rapporter/utokadefunkt.pdf> >

Andersson, Rosie (u.å.) *Navigering till biblioteken : ett delprojekt i bibliotek 2007.* [Online] DataResursCentrum, Västerbottens läns landsting. Tillgänglig www: <
<http://www.umea.se/pagedownload/Ume%e5+Kommun/Kultur+%F0+Fritid/Bibliotek/Organisation+%F0+verksamhetsplanering/Projekt/Bibliotek+2007/Rapporter/navigeringtillbibl.pdf>>

Arms, William Y. (2000), *Digital Libraries*. Cambridge, Mass.: MIT Press (Digital libraries and electronic publishing).

Arvidsson, Catharina & Janson, Magdalena (2001). *Bibliotekskatalogens utveckling i Sverige från medeltid till nutid : sedd ur ett institutionsteoretiskt perspektiv*. Borås: Högskolan i Borås (Magisteruppsats vid institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap, 2001:12).

Axelsson, Peter (red.) (2001). *Biblioteksplaner : en idéskrift*. Stockholm : Svensk biblioteksforening ; Lund : Bibliotekstjänst [distributör].

The Bayside Library Service, Victoria, Australien. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.bayside.vic.gov.au/library>>

Belfrage, Joneta (2001). Biblioteksplaner – till vad och för vem? I Axelsson, Peter (red.) *Biblioteksplaner : en idéskrift*. Stockholm : Svensk biblioteksforening ; Lund : Bibliotekstjänst [distributör].

Bergstrand, Camilla (2003). *Webbplatsen : en integrerad del av folkbibliotekets verksamhet?* Borås: Högskolan i Borås (Magisteruppsats vid institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap, 2003:91).

Bibliotekslagen. [Online] Tillgänglig www: <http://rixlex.riksdagen.se/htbin/thw?%24%7BOOHTML%7D=SFST_DOK&%24%7BSNHTML%7D=SFSTR_ERR&%24%7BBASE%7D=SFST&BET=1996%3A1596&%24%7BTRIPSHOW%7D=format%3DTHW>

Borgman, Christine L. (2000). *From Gutenberg to the Global Information Infrastructure : Access to Information in the Networked World*. Cambridge, Mass.; London: MIT.

Borgman, Christine L. (2001). Where is the librarian in the digital library? *Communications of the ACM*, Vol. 44, Nr 5, s. 66-67.

Borgman, Christine L. (2003). Designing Digital Libraries for Usability. I *Digital Library Use : Social Practice in Design and Evolution*. Edited by Ann Peterson Bishop, Nancy A. Van House & Barbara P. Buttenfield. Cambridge, Mass.; London: MIT.

Brooklyn Public Library. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.bplkidzone.org>>

Brophy, Peter (2004). *The People's Network : Moving forward*. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.mla.gov.uk/documents/id1414rep.pdf>>

Brümmer, Anna & Åstrand, Lotta (1996). *Biblioteken på Internet : en undersökning av elektroniska biblioteks hemsidors form, innehåll, struktur och användarstöd*. Lund: Biblioteks- och informationsvetenskap, Univ., 2003 (BIVILs skriftserie 1996:6).

Byrne, Alex (2003). Digital libraries : barriers or gateways to scholarly information? *The Electronic Library*, Vol. 21, Nr 5, s. 414-421. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.emeraldinsight.com/0264-0473.htm>>

Carl von Linné på Internet. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.vaxjo.se/bibliotek/ortaboken>>

Clyde, Laurel Anne (1996). The library as information provider : The homepage. *The Electronic Library*, Vol 14, Nr 6, s. 549-558.

Chowdhury, Gobinda G. & Chowdhury, Sudatta (1999). Digital Library Research : Major Issues and Trends. *Journal of Documentation*, vol 55, no. 4, September 1999, s. 409-448.

Chowdhury, Gobinda G. & Chowdhury, Sudatta (2003). *Introduction to Digital Libraries*. London: Facet.

Covi, Lisa M. & Kling, Rob (1996). Organizational dimensions of effective digital library use: closed rational and open natural systems models. *Journal of the American Society for Information Science*, Vol 47, Nr 9, s. 672-689.

Denmark's Electronic Research Library, DEF. [Online] Tillgänglig www: http://www.deff.dk/index_eng.html

Dokumentation från idéseminarium : seminarium inom ramen för bibliotek 2007, januari 2004. [Online] Projekt Bibliotek 2007, Umeåregionen. Tillgänglig www: <http://www.umea.se/net/Ume%e5+Kommun/Kultur+&+Fritid/Bibliotek/Organisation+&+verksamhetsplanering/Projekt/Bibliotek+2007/Id%E9seminarium+januari+2004> >

eLib. [Online] Tillgänglig www: <http://www.elib.se/>

Fjällbrant, Nancy (2003). *Digital libraries in the Nordic countries 2002-2003*. NORDINFO-rapport, 2003:1, Helsingfors: NORDINFO.

Folkbibliotek i Sverige : betänkande (1984). Stockholm: Liber/Allmänna förl. (Statens offentliga utredningar 1984:23).

Folkbiblioteken Lund. *Digitala biblioteket*. 2004 (broschyr).

Forslund, John Erik (2003). *Om biblioteksverksamheterna*. Stockholm: Fritzes (Ds departementsserien 2003:66).

Fransson, Peter & Giger, Susanne (1998). *De svenska folkbibliotekens webbplatser : en undersökning och diskussion av innehållet på 104 svenska folkbiblioteks webbplatser under perioden 12 – 18 oktober 1997*. Borås: Högskolan i Borås (Magisteruppsats vid institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap, 1998:43).

Fråga biblioteket. [Online] Tillgänglig www: <http://www.fragabiblioteket.se>

Författare i Hälsingland och Gästrikland. [Online] Tillgänglig www: <http://www.bibliotekgavleborg.lg.se/forfattare/index.html>

Gellerstam, Göran (2004). Våras det för svensk bibliotekspolitik? *Ikoner*, Årg. 7, Vol 2/2004, s. 16-22.

Google. [Online] Tillgänglig www: <http://www.google.se>

Greenberg, Douglas (1998). *Camel Drivers and Gatecrashers: Quality Control in the Digital Research Library*. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.educause.edu/pub/er/erm00/articles003/greenberg.pdf>>

Hickory (N.C.) Public Library. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.ci.hickory.nc.us/LIBRARY/default.htm>>

Hildebrand, Ian (2003). Service please! : Rethinking public library Web sites. *Library Review*, Vol 52, No 6, s. 268-277. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.emeraldinsight.com/0024-2535.htm>>

Hjelmqvist, Bengt (1993). *Det starka biblioteket*. Lund: Bibliotekstjänst.

Hjerpe, Roland (1993). Libraries of the future. Real and virtual. I Helel, Ahmed H. & Weiss, Joachim W. (red.) *Opportunity 2000: Understanding and serving users in an electronic library: 15th International Essen symposium 12 October-15 October 1992 to commemorate the 20th anniversary of the Essen university library*. Essen: Universitätsbibliothek, s. 83-98).

Höglund, Lars & Johansson, Margareta (2001). Vad gör folk på biblioteket? I Holmberg, Sören & Weibull, Lennart (red.) *Land, Du välsignade? : SOM-undersökningen 2000*. Göteborg: SOM-institutet, Univ. (SOM-rapport nr 26), s. 339-351.

Inetmedia. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.inetmedia.nu/medier/>>

The Internet Public Library. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.ipl.org>>

Jarminder, Martina (2004, 24 februari). Bibliotek erbjuder nätmusik : stadsbiblioteket först i Sverige med att sprida nedladdningsbar musik till låntagare. *Sydsvenska Dagbladet*, s. C1 (ed. 1).

Johnsburg (Ill.) Public Library Homeschool Resource Center (HRC). [Online] Tillgänglig www: <<http://www.johnsburglibrary.org>>

Karlsson, Helena (2003). *Digitala bibliotek i den svenska biblioteksdiskursen*. Borås: Högskolan i Borås (Magisteruppsats vid institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap, 2003:76).

Karlstads stadsbibliotek. Gemensam bibliotekskatalog – Karlstad Hammarö Kil Forshaga Grums. [Online] Tillgänglig www: <http://biblioteket.karlstad.se/pls/bookit/pkg_www_misc.print_index?in_user_id=opac-k-e&in_password=opac-k-e1>

Katalogsök MellanSverige. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.lb.stockholm.se/mellansok/>>

KB : ett nav i kunskapssamhället (2003). Stockholm: Fritzes (Statens offentliga utredningar 2003:129).

Kiosken. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.esperanto.se/kiosk/>>

Kulda Sverige. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.kulda.se>>

Kulturpolitikens inriktning : slutbetänkande / av Kulturutredningen (1995). Stockholm: Fritzes (Statens offentliga utredningar 1995:84).

Larsson, Ingemar (2000). Skiftande kvalitet på webb-biblioteken. *Biblioteksbladet*, Nr 5/2000, s. 16-17.

Levy, David M. (2000), Digital Libraries and the Problem of Purpose. *Bulletin of the American Society for Information Science and Technology*; Aug/Sep 2000, Vol. 26, Nr. 6, s. 22-25.

Lundgren, Lena (1996). *Bibliotekskunskap*. Stockholm : Liber Utbildning.

Lunneborg, E. (2003). *E-böcker i svenska universitets- och högskolebibliotek – en rapport om tillstånd och utveckling*. [Online] Kungl. Biblioteket, BIBSAM. Tillgänglig www: <http://www.kb.se/bibsam/utredn/ebocker_el.pdf>

Marchionini, Gary & Fox, Edward A. (1999). Progress toward digital libraries: Augmentation through integration. *Information Processing & Management*, Vol 35, Nr 3, s. 219-225.

Margolis, Bernard A. (1996). A Paradox for the Public Library. I *The Evolving Virtual Library : Visions and Case Studies*. Edited by Laverna M. Saunders. Medford, NJ: Information Today, Inc.

Metropolitan Cooperative Library System. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.mcls.org>>

Mittsök. Samsökningssida för bibliotekskataloger. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.lansbib.bib.mh.se/mittsearch/>>

The National Electronic Library (FinELib). [Online] Tillgänglig www: <<http://www.lib.helsinki.fi/finelib/english/index.html>>

The New York Public Library. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.nypl.org>>

Norrsök – en samsökningssida för biblioteken i Norrland. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.lansbib.bib.mh.se/bin/norrsearch>>

Olofsson, Kristin. (2002) bibliotek.se. *Scandinavian Public Library Quarterly*, Vol 35, Nr 1. [Online] Tillgänglig www: <http://www.splq.info/issues/vol35_1/05.htm>

Parnell, Staffan (1991). Bibliotekens framtid : intryck från den svenska biblioteksdebatten. I Enmark, R. (red.) *Biblioteken och framtiden*, Göteborg: bibliotekshögskolan och Centrum för biblioteksforskning, s. 171-229.

Ryan, Susan M. (2003). Library Web Site Administration : A Strategic Planning Model for the Smaller Academic Library. *The Journal of Academic Librarianship*, Vol. 29, No 4, s. 207-218.

Saracevic, Tefko (1999). Preface. I Aparac, Tatjana m. fl. (red.). *Digital libraries: Interdisciplinary concepts, challenges and opportunities: Proceedings of the third international conference on the conceptions of the library and information science*. Dubrovnik, Croatia, May 23-26, 1999. Zagreb: Lokve, s. xi-xvi.

Shiri, Ali (2003). Digital library research: current developments and trends. *Library Review*, Vol. 52, Nr 5, s. 198-202. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.emeraldinsight.com/0024-2535.htm>>

Sokol, Lidia (2001). *Relationen mellan utformningen av digitala bibliotek och användarnas behov : en intervjustudie vid Göteborgs universitets digitala bibliotek*. Borås: Högskolan i Borås (Magisteruppsats vid institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap, 2001:71).

The Starkville (Miss.) Public Library. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.starkville.lib.ms.us>>

Statistisk Årsbok för Sverige (2003). Årg. 90(2004). Stockholm: Statistiska centralbyrån.

Stenström, Tua (1998). *Mer än bara böcker : exempel på förnyelse av folkbiblioteken*. Växjö: Statens kulturråd.

Steinsaphir, Marianne (2004). Biblioteksutredningens remisser. *Biblioteksbladet*, Årg. 89, Nr 5/2004, s. 3-6

Stäck, Johan (u.å.). *3G och MMS för det digitala folkbiblioteket : en rapport från projekt 2007*. (Elektronisk) Tieto Enator Government Services. Tillgänglig www: <<http://www.umea.se/pagedownload/Ume%e5+Kommun/Kultur+%+Fritid/Bibliotek/Organisation+%+verksamhetsplanering/Projekt/Bibliotek+2007/Rapporter/3gochmms.pdf>>

Suburban Los Angeles Cerritos Library. [Online] Tillgänglig www: <<http://library.ci.cerritos.ca.us>>

Svenningsen, Karen. & Cherepon, Lois. (1998). Revisiting library mission statements in the era of technology. *Collection building*, Vol 17, Nr 1, s. 16-19.

Svensk periodica online. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.kb.se/nbp/el-per.htm>>

Svenska dagstidningar online. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.kb.se/TS/tsonline.htm>>

Svenska datatermgruppen. [Online] Tillgänglig www: <<http://www.nada.kth.se/dataterm/rek.html>>

Toronto Public Library Dial-A-Story. [Online] Tillgänglig www:
<http://www.tpl.toronto.on.ca/spe_ser_dialastory.jsp>

Umeå stadsbibliotek. Nyhetsbrev. 6 april 2004. Bibliotek 2007 inför nya webbaserade tjänster. [Online] Tillgänglig www:
<<http://www.umea.se/net/Ume%e5+Kommun/Kultur+&+Fritid/Bibliotek/Organisation+&+verksamhetsplanering/Projekt/Bibliotek+2007/Nyhetsbrev/2004-04-06>>

Uppsala kommun – UNT:s julnummer 1906-1950. [Online] Tillgänglig www:
<http://www.uppsala.se/templates/UKPage_11780.asp>

Wermsök. [Online] Tillgänglig www:
<<http://www.lansbiblioteket.se/wermsok/wermsok.html>>

Xie, Hong (Iris) & Wolfram, Dietmar (2002). State Digital Library Usability: Contributing Organizational Factors. *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, Vol. 53, Nr 13, s. 1085-1097.

X-sök. Samsökningssida för bibliotekskataloger. [Online] Tillgänglig www:
<<http://www.lansbib.bib.mh.se/bin/xsearch.html>>

Måldokumenten

Undersökningens arbetsmaterial i författarens ägo.

Eskilstuna stads- och länsbibliotek

Vision och mål för kultur- och fritidsnämnden i Eskilstuna 2003-2006. (2003)

Eskilstuna stads- och länsbibliotek.

Övergripande handlingsplan 2003-2006.

Falu stadsbibliotek

Kulturnämnden. Verksamhet: Program 46 biblioteksverksamhet. Mål för verksamheten.

Gotland. Almedalsbiblioteket

Verksamhetsidé. [Online] Tillgänglig: < <http://bibliotek.gotland.se> >

Gävle stadsbibliotek

Bibliotek – 2010. Biblioteksplan för Gävle stadsbibliotek.

Halmstads stadsbibliotek

Verksamhetsplan 2004. (2004)

Härnösands bibliotek

Sambiblioteket i Härnösand. Mål för verksamheten i Sambiblioteket. [Online] Tillgänglig: <http://www.sambiblioteket.bib.mh.se/om_sambib/aim.html>

Sambiblioteket i Härnösand. Visionen (2004). [Online] Tillgänglig: <http://www.sambiblioteket.bib.mh.se/om_sambib/visionen.html>

Jönköpings stadsbibliotek

Handlingsplan för biblioteken i Jönköpings kommun 2001-2004.

Verksamhets och investeringsplan 2003-2005 med Budget för 2003.

Kalmar stadsbibliotek

Kultur- och fritidspolitiskt program. (2000)

Vision för biblioteken i Kalmar län. (2003)

Karlstads stadsbibliotek

Arbetslagens verksamhetsberättelser 2003. (2004)

Karlstads kommun. Verksamhetsplan 2004. (2004)

Linköpings stadsbibliotek

Kultur- och fritidsnämndens politiska mål. (2003) [Online] Tillgänglig: <http://www.linkoping.se/Organisation/Namnd/KulturFritid/politiska_mal/index.htm>

Malmö stadsbibliotek

Biblioteksplan.

Fokus och prioriteringar för 2004 och 2005.

Stockholms stadsbibliotek

Biblioteksplan. [Online] Tillgänglig:

<<http://www.ssb.stockholm.se/templates/OneColumn.asp?id=4206>>

Mall, Kulturförvaltningen, Avdelning: Stadsbiblioteket. (2003)

Umeå stadsbibliotek

Förslag till verksamhetsplanering 2004 – Biblioteket. (2003)

Bokslut 2003 – biblioteken. (2004)

Uppsala stadsbibliotek

Uppdrag från kulturnämnden till produktionsnämnden för vård och bildning/kultur (UVB/Kultur) för 2004.

Västerås stadsbibliotek

Verksamhetsidé för Västerås stadsbibliotek. [Online] Tillgänglig:

<<http://www.bibliotek.vasteras.se/aktuellt/verksamhetside.htm>>

Verksamhetsplan för Västerås stadsbibliotek. (2004)

Växjö bibliotek

Förslag till Ny arbetsorganisation för Växjö Bibliotek. (2002)

Östersund. Jämtlands läns bibliotek

Medievalsprinciper för Jämtlands Läns Bibliotek. (1998). [Online] Tillgänglig:

<<http://www.z.lanbib.se/medieural.htm>>

De undersökta bibliotekens webbplatser

Eskilstuna stads- och länsbibliotek

<http://www.eskilstuna.se/biblioteket/>

Falu stadsbibliotek

<http://www.falun.se>

Gotland, Almedalsbiblioteket

<http://www.bibliotek.gotland.se>

Gävle stadsbibliotek

<http://www.gavle.se/bibliotek>

Göteborgs stadsbibliotek

<http://www.stadsbiblioteket.goteborg.se>

Halmstads stadsbibliotek

<http://www.halmstad.se/bibliotek>

Härnösands bibliotek

<http://www.sambiblioteket.bib.mh.se>

Jönköpings stadsbibliotek

<http://lingonline.jonkoping.se>

Kalmar stadsbibliotek

<http://www.kalmar.se/kommun.forvaltning/kultur-fritid/index.html>

Karlskrona stadsbibliotek

<http://www.karlskrona.se>

Karlstads stadsbibliotek

<http://www.karlstad.se/ku>

Linköpings stadsbibliotek

<http://www.linkoping.se/bibliotek>

Luleå folkbibliotek

<http://www.lulea.se/kulturen>

Malmö stadsbibliotek

<http://www2.malmo.stadsbibliotek.org>

Stockholms stadsbibliotek

<http://www.ssb.stockholm.se>

Umeå stadsbibliotek

<http://www.umea.se>

Uppsala stadsbibliotek

<http://www.uppsala.se/stadsbiblioteket>

Västerås stadsbibliotek

<http://www.bibliotek.vasteras.se>

Växjö bibliotek

<http://www.vaxjo.se/bibliotek>

Örebro stadsbibliotek

<http://www.orebro.se/stadsbibliotek>

Östersund. Jämtlands läns bibliotek

<http://www.z.lanbib.se>